

**ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc. 35/30.12.2019.IsI/Tar/F.57.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ АКАДЕМИЯСИ

ШЕРМУХАМЕДОВ КОМИЛЖОН АБДУВАЛИЕВИЧ

**XX-XXI АСР БОШЛАРИДА
МИСР ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ҲАЁТИДА
“МУСУЛМОН БИРОДАРЛАР” УЮШМАСИНИНГ ФАОЛИЯТИ**

07.00.04 – Диншунослик

**ТАРИХ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

ТОШКЕНТ – 2021

**Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Content of dissertation abstract of the Doctor of Philosophy (PhD)
on historical sciences**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)
по историческим наукам**

Шермухамедов Комилжон Абдувалиевич

XX-XXI аср бошларида Миср ижтимоий-сиёсий ҳаётида

“Муслмон биродарлар” уюшмасининг фаолияти.....3

Shermukhamedov Komiljon Abduvalievich

Activities of “Muslim Brotherhood” organization in the socio-political life of

Egypt in 20th and beginning of 21st centuries.....25

Шермухамедов Комилжон Абдувалиевич

Деятельность ассоциации “Братья-мусульмане” в социально-политической

жизни Египта в XX – начале XXI века.....45

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works.....50

**ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc. 35/30.12.2019.IsI/Tar/F.57.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ АКАДЕМИЯСИ

ШЕРМУХАМЕДОВ КОМИЛЖОН АБДУВАЛИЕВИЧ

**XX-XXI АСР БОШЛАРИДА
МИСР ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ҲАЁТИДА
“МУСУЛМОН БИРОДАРЛАР” УЮШМАСИНИНГ ФАОЛИЯТИ**

07.00.04 – Диншунослик

**ТАРИХ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

ТОШКЕНТ – 2021

Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2017.1.PhD/Tar48 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Ўзбекистон халқаро ислом академиясида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасининг www.iiiau.uz.uz ҳамда “ZiyoNet” ахборот-таълим портали www.ziyounet.uz манзилларига жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Хасанов Аҳаджон Аҳмеджанович
тарих фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Бабаджанов Бахтиёр Мираймович
тарих фанлари доктори

Закурлаев Абдумутал Каримович
юридик фанлари доктори, доцент

Етакчи ташкилот:

Абу Райҳон Беруний номидаги
Шарқшунослик институти

Диссертация ҳимояси Ўзбекистон халқаро ислом академияси ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.35/30.12.2019.IsI/Tar/F.57.01 рақамли Илмий кенгашнинг **2021 йил «24» апрель соат 11.00** даги онлайн/оффлайн мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100011, Тошкент шаҳри, А.Қодирий кўчаси, 11-уй. Тел.: (99871) 244-00-56; факс: (99871) 244-00-65; e-mail: info@iiiau.uz).

Диссертация билан Ўзбекистон халқаро ислом академиясининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин. (75-рақам билан рўйхатга олинган.) (Манзил: 100011, Тошкент шаҳри, А.Қодирий кўчаси, 11-уй. Тел.: (99871) 244-00-56; факс: (99871) 244-00-65; e-mail: info@iiiau.uz).

Диссертация автореферати 2021 йил «29» мартда тарқатилди.

(2021 йил «15» мартдаги 1-рақамли реестр баённомаси)

Ш.А. Ёвқочев

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, сиёсий фанлар доктори, профессор

Н.А. Мухамедов

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш котиби, тарих фанлари доктори, доцент

З.М. Исламов

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси, филология фанлари доктори, профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Тадқиқотнинг долзарблиги ва зарурати. Бугунги кунда дунёнинг турли минтақаларида тинчлик ва барқарорликка хавф туғдирувчи глобал аҳамиятга эга таҳдидлар кучайиб бормоқда. Экстремизм, терроризм ва радикаллашувнинг олдини олиш, хавфсизликни таъминлаш жаҳон ҳамжамиятининг кун тартибидаги долзарб масала сифатида сақланиб қолмоқда. Ушбу таҳдидлар мураккаб ижтимоий-сиёсий жараёнлар негизида шаклланган феномен бўлиб, унинг ғайриинсоний, динга, хусусан, исломга зид бўлган характери тадқиқ этиш орқали ислом динининг халқаро майдонда деструктив куч сифатида кўрсатаётган сиёсий гуруҳларнинг асл мақсадини фош этиш мумкин. Шу йўл билан дин нуқоби остида ҳаракат қилаётган тузилмаларга қарши курашишда янги услуб ва ёндашувларни амалиётга татбиқ этиш зарурати юзага келмоқда.

XX асрда Яқин Шарқ минтақасидаги мураккаб ижтимоий-сиёсий жараёнлар мутаассиблик ва зўравонликка асосланган оқимлар фаолиятининг янада авж олишига сабаб бўлди. Бундай оқимларнинг ғоявий асоси Мисрда пайдо бўлган “Мусулмон биродарлар” (جماعة الإخوان المسلمين) уюшмасига бориб тақалиши, унинг таъсирида шаклланган диний-сиёсий ташкилотларнинг Марказий Осиё минтақасига таҳдиди мазкур мавзуга доир изланишларни алоҳида ўрганишни тақозо этмоқда. Диний мутаассибликнинг олдини олиш йўналишида кўп йиллик тажрибага эга Мисрдаги Ал-Аҳром стратегик ва сиёсий тадқиқотлар маркази (مركز الأهرام للدراسات السياسية والاستراتيجية) ҳамда “Экстремизмга қарши кураш бўйича ал-Азхар мониторинг маркази” (مرصد الأزهر لمكافحة التطرف) ҳам экстремистик ва террорчи оқимларнинг фаолиятини тадқиқ этишга ихтисослашган.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда тинчлик ва осойишталикни сақлаш, динлараро бағрикенгликни янада мустаҳкамлаш, аҳоли фаровонлигини таъминлаш масалаларига стратегик вазифа сифатида эътибор берилмоқда. Айни вақтда, ижтимоий-сиёсий беқарорликни келтириб чиқаришга қаратилган жангари гуруҳларни Марказий Осиё, айниқса, Афғонистонга киритиш орқали минтақадаги хавфсизликни издан чиқариш ва тараққиётга тўсқинлик қилишни мақсад қилган кучларнинг уринишлари кўзга ташланмоқда. “Жаҳонда мафкуравий курашлар кескин тус олаётган, ахборот маконида турли хавф-хатар ва таҳдидлар тобора ортиб бораётган ҳозирги шароитда барчамиз доимий огоҳ ва сезгир, фаол фуқаролик позициясига эга бўлишимиз керак”¹. Шу нуқтаи назардан, мамлакатимизда фаолияти кузатилган “Ҳизбут-таҳрир” сингари экстремистик ташкилотларнинг асоси “Мусулмон биродарлар” уюшмасига дахлдор эканини тизимли таҳлил этиш орқали ушбу муаммо доирасида олиб бориладиган тадқиқотлар минтақада юзага келиши мумкин бўлган диний, маънавий ва мафкуравий таҳдидларнинг олдини олиш имкониятини яратади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 16 апрелдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари

¹ Мирзиёев Ш. Ўзбекистон Республикаси Қуролли кучлари ташкил этилганининг 29 йиллиги ва Ватан ҳимоячилари куни муносабати билан байрам табриги // “Янги Ўзбекистон” газетаси. № 9 (264), 2021 йил 14 январь.

тўғрисида”ги ПФ-5416-сон Фармони, 2017 йил 23 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Ўзбекистондаги Ислом цивилизацияси марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3080-сон қарори, 2018 йил 19 сентябрдаги “Террористик, экстремистик ёки бошқа тақиқланган ташкилот ва гуруҳлар таркибига адашиб кириб қолган Ўзбекистон Республикаси фуқароларини жиноий жавобгарликдан озод этиш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-5542-сон Фармони, 2019 йил 4 сентябрдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини такомиллаштириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4436-сон қарори, 2020 йил 11 августдаги “Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4802-сон қарорида белгиланган вазибаларни амалга оширишда мазкур диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялар ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Диссертация республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари” номли устувор йўналишига мувофиқ амалга оширилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Диний мутаассиб оқимларнинг ғоявий илдизлари ислом тарихининг дастлабки асрларига бориб тақалади. Жумладан, Абдулқоҳир Бағдодий, Муҳаммад ибн Абдулкарим Шаҳристоний, Муҳаммад Абу Саъд² томонидан илк ислом даврида мазкур фирқаларнинг пайдо бўлиши, фаолият услублари ҳамда ғоявий қарашларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратилган.

Мониъ ибн Ҳаммод ал-Жуханий, Салоҳ Абу ас-Сауд, Мамдуҳ аш-Шайх, Абдул Мунъим Мунийб, Нуриддин Мухтор, Муҳаммад Саид Рамазон Бутий³, асосан, замонавий кўринишдаги диний-сиёсий ташкилотларнинг тарихи, ривожланиш босқичлари ҳақида умумий маълумотлар бериб, улар томонидан тарғиб қилинаётган ғояларга қарши ислом манбалари асосида раддиялар келтирилганлар. Диний мутаассибликнинг олдини олиш йўналишида хориждаги турдош муассасалар тажрибасини ўрганиш мақсадида ал-Аҳром стратегик ва сиёсий тадқиқотлар маркази ҳамда Экстремизмга қарши кураш бўйича ал-Азхар мониторинг маркази фаолияти ўрганилди.

Америка, Европа ва россиялик шарқшунос олимлардан Р.Митчел,

² Абдулқоҳир ибн Тоҳир ибн Муҳаммад Бағдодий. Ал-Фарқ байна-л-фирак. –Байрут: Дор ал-маърифат, 1986; Муҳаммад ибн Абдулкарим Шаҳристоний. Ал-Милал ва ан-нихал. –Байрут: Дор ал-Кутуб ал-илмия, 1992; Муҳаммад Абу Саъда. Ал-Хавориж фий мизон ал-фикр ал-исломий. –Қоҳира, 1998.

³ Мониъ ибн Ҳаммод ал-Жуханий. Ал-Мавсуат ал-муассара фи-л-адён ва-л-мазоҳиб ва-л-аҳзоб ал-муосира // Ишроф ва тахтит ва мурожаат. –Ар-Риёд: Дор ан-надва ал-оламия, 2003; Салоҳ Абу ас-Саъуд. Ал-Маржаъ ал-комил фи-л-фирак ва-л-жамоот ва-л-мазоҳиб ал-исломия. –Қоҳира: Мактабат ан-нофиза, 2005; Мамдуҳ аш-Шайх. Ал-Жамоат ал-исломия ал-Мисрия ал-муташаддида. –Қоҳира: Мактаб ал-Мадбулий, 2005; Абдул Мунъим Мунийб. Далил ал-ҳаракат ал-исломия ал-Мисрийя. –Қоҳира: Мактаб ал-Мадбулий, 2010; Нуриддин Мухтор. Ал-Унф мин манзур ал-улум ал-фикхия. –Қоҳира: Дор ас-салом, 2010; Муҳаммад Саид Рамазон Бутий. Ас-Салафия: марҳала замания муборака ла мазҳаб исламий. –Дамашк: Дор ал-фикр, 1990.

Э.Сиван, Г.Кепел, Хейворс-Дюнн, Б.Лиа, А.Коровиков, А.Борисов, А.Игнатенко, М.Ражбадинов, В.Микульский, Т.Милославская, А.Кудрявцев, Е.Бирюков, А.Коротаев, Ю.Зинькинанинг⁴ Мисрдаги ижтимоий-сиёсий вазият ва мамлакатда фаолияти кузатилган экстремистик ташкилотлар, шунингдек, “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг асосий етакчилари ҳисобланган Ҳасан ал-Банно ва Сайид Кутбнинг қарашлари билан боғлиқ изланишлари тадқиқ этилди.

Хорижий тадқиқотчилар, айниқса, ғарб ва рус олимларида бир умумий жиҳат, яъни тадқиқ этилаётган муаммони бирор-бир манфаат ёки бошқа сабаблардан келиб чиқиб, бир томонлама таҳлил қилиш ҳолатлари ҳам кузатилди. Шунингдек, “Мусулмон биродарлар” уюшмасига хайрихоҳ бўлган Муҳаммад Салим ал-Авво, Иброҳим Байюмий Ғоним, Ҳаммод Маҳмуд Исмоил, Али Муҳаммад Саллобий⁵ каби олимларнинг изланишлари ҳам тадқиқ этилди. Шу омилларни ҳисобга олган ҳолда, тадқиқот жараёнида мазкур манбаларга илмий, танқидий ва холис ёндашишга алоҳида эътибор қаратилди.

Мустақиллик йиллари арафасида дин ниқоби остидаги таҳдидлар мамлакатимизда ҳам кузатилгани мазкур мавзуга бағишланган тадқиқотлар кўламининг кўпайишига туртки бўлди. Ўзбекистонлик А.Ҳасанов, А.Абдувахитов, Ш.Ёвқочев, Б.Бабаджанов, З.Мунавваров, М.Ражабова, Ж.Тошқулов, А.Закурлаев, М.Муҳаммадсидиқов, Ш.Исламов⁶ каби олим ва

⁴ Richard Mitchel. The Society of the Muslim Brothers. –London: Oxford University Press, 1969; Emmanuel Sivan. Radical Islam: Medieval Theology and Modern Politics. –New Haven: Yale University Press, 1985; Gilles Kepel. Muslim Extremism in Egypt: The Prophet and the Pharaoh. “University of California Press”, 1993; Heyworth-Dunne J. Religions and political Trends in Modern Egypt. –Washington, 1950; Brynjar Lia. The Society of the Muslim Brothers in Egypt: The Rise of an Islamic Mass Movement. Reading, UK: Gamet, 1998; Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. –Москва: Наука, 1990; Коровиков А. Сейид Кутб – идеолог исламского экстремизма. Религии мира. История и современность. Ежегодник. 1982. –Москва: Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, 1986; Борисов А. Роль ислама во внутренней и внешней политике Египта (XX век). –Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991; Игнатенко А. Халифы без халифата. Исламские неправительственные религиозно-политические организации на Ближнем Востоке: история, идеология, деятельность. –Москва: Наука, 1988; Ражбадинов М. Египетское движение “Братьев-мусульман”. – Москва, 2003; Ражбадинов М. Радикальный исламизм в Египте (на примере деятельности организаций “Аль-джихад” и “Аль-Гамаа аль-исламия”) –Москва, 2003; Микульский В. “Ассоциация Братьев мусульман” в Египте и ее социально-политическая доктрина. –Москва, 1987; Милославская Т. Начальный этап деятельности ассоциации “Братьев-мусульман”. Религии мира. –Москва: Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, 1982; Кудрявцев А. Египетские исламисты: кто они? // Le Monde Diplomatique, “Русское издание”, 2006; Бирюков Е. Исламский радикализм в Египте. Материалы научной конференции, посвященной памяти В.В.Посувалюка “Арабский мир на рубеже III тысячелетия”. – Москва: ИСАА при МГУ, 2000; Коротаев А., Зинькина Ю. Системный мониторинг глобальных рисков: Арабская весна 2011 года. –Москва: Издательство ЛКИ, 2012.

⁵ Муҳаммад Салим ал-Авво. Ал-Мадорис ал-фикрия ал-исломия минал-хавориж илал-ихвон ал-муслимин. – Байрут: Аш-Шабакка ал-арабия лил-абхос ван-нашр, 2016; Иброҳим Байюмий Ғоним. Ал-фикру ас-сийасий ли-имами Ҳасан ал-Банно. –Қоҳира, 1992; Ҳаммод Маҳмуд Исмоил. Ҳасан ал-Банно ва жамоат ал-ихвон ал-муслимин байна-д-дин ва-с-сиёса (1949-1982). –Қоҳира. “Дор аш-шурук”, 2010; Али Муҳаммад ал-Саллобий “Фикх ан-наسر ва ат-тамкин фи ал-Қуръан ал-карим”. –Байрут. Дор ал-маърифат, 2009.

⁶ Ҳасанов А. Ислом экстремизмининг ғоявий илдиэлари // Жаҳолатга қарши маърифат – тинчлик ва барқарорлик асоси (Маърузалар матни). –Тошкент: Тошкент ислом университети, 2003; Абдувахитов А. “Братья-мусульмане” на общественно-политической арене Египта и Сирии в 1928-1963 гг. Дисс. ...канд. ист. наук. –Ташкент. 1990; Ёвқочев Ш.А. Политизация религии и проблема исламского экстремизма в современном Египте: Дисс. ...канд. полит. наук. –Ташкент: ТашГИВ, 2000; Ёвқочев Ш. Влияние ислама на формирование современной политической системы АРЕ: Автореф. дисс. ... док. полит. наук. –Ташкент: ТашГИВ, 2009; Бабаджанов Б. Ферганская долина: источник или жертва исламского фундаментализма? / Центральная Азия и Кавказ. – 1999. –№4(5); Бабаджанов Б., Муминов А., фон Кюгельген. Диспуты

тадқиқотчилар⁷ томонидан ўтган асрнинг 80-йилларидан бошлаб, Марказий Осиё минтақаси, хусусан, Ўзбекистонда фаолияти кузатилган экстремистик ташкилотларнинг ҳаракат услублари, ташкилий тузилмаси ҳамда жамият барқарорлигига таҳдиди ҳақида маълумотлар берилган.

Шарқшунос олим А.Абдувахитов “Мусулмон биродарлар” ҳаракатининг 1928-1963 йилларда Миср ва Суриядаги ривожланиш босқичлари, диний-сиёсий ҳаракатларнинг эволюциясини таҳлил этган. Сиёсатшунос олим Ш.Ёвқочевнинг илмий изланишларида Миср Араб Республикаси мисолида ислом динининг сиёсийлашуви ва шу асосда экстремизмнинг пайдо бўлиши, унинг оқибатида мамлакатдаги сиёсий ва иқтисодий аҳволнинг кескинлашишига олиб келган сабаблар, шунингдек, исломнинг Миср Араб Республикаси замонавий сиёсий тизими шаклланишига таъсири тадқиқ этилган. Ҳуқуқшунос олимлар М.Ражабова ва А.Закурлаевлар экстремизм ва терроризм тусидаги жиноятларни тавсифлаш ҳамда унга қарши курашнинг ҳуқуқий механизмини ишлаб чиқиш каби муаммоларга алоҳида эътибор қаратган.

Қайд этиш жоизки, мазкур масалаларни ўрганишга бағишланган тадқиқотлар кўламнинг кенглиги, унинг етарли даражада ўрганилганидан далолат бермайди. Диний мутаассиблик кўринишидаги бузғунчи ҳаракатларнинг янги шаклдаги таҳдидлари дунёнинг қайси бурчагида бўлмасин давом этар экан, мазкур муаммо ўз ечимини кутаётган долзарб вазифалардан бири бўлиб қолаверади.

Мавжуд тадқиқотлар таҳлили “Мусулмон биродарлар” уюшмаси ва унинг таъсирида шаклланган диний-сиёсий ташкилотларнинг фаолиятини комплекс равишда тадқиқ этилмаганини кўрсатади. Шунингдек, “Мусулмон биродарлар”нинг Марказий Осиёга таҳдиди ва унинг олдини олиш йўллари бўйича яхлит тадқиқот мавжуд эмас.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Мазкур диссертация Ўзбекистон халқаро ислом академияси илмий-тадқиқот ишлари режасининг 2018-2020 йилларга мўлжалланган ПЗ-20170930317-сонли “Глобаллашув жараёнида экстремизм ғоялари таъсирига тушиб қолган кишиларни ижтимоий реабилитация қилиш” мавзуси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг деструктив фаолиятини очиб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари қуйидагилардан иборат:

замонавий кўринишдаги диний мутаассиб ҳаракатларнинг келиб чиқиш

мусулманских религиозных авторитетов в Центральной Азии в XX веке: критические издания и исследования источников. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007; Мунавваров З., Ҳасанов А. Ислам: ханафийлик ва ваҳобийлик. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 1998; Ражабова М. Диний экстремизм ва терроризмга қарши курашнинг жиноий-ҳуқуқий муаммолари: юрид. фан. доктори дис... автореф. – Тошкент, 2002; Тошқулов Ж. Терроризмга қарши курашнинг айрим ҳуқуқий қафолатлари. – Тошкент, 2008; Закурлаев А. Ғоялар кураши. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2000; Закурлаев А. Ўзбекистон ривожига таҳдид солаётган ғайриқонуний диний оқим ва террорчилик ташкилотлари. Тариқатчилик, аслият ва моҳият. – Тошкент, 2010; Мухаммадсидиков М. Араб мамлакатларида давлат ва дин муносабатлари. Монография. – Тошкент: 2019; Исламов Ш. “ИШИД” террорчи ташкилотининг ахборот хуружи ва уни бартараф этиш йўллари: тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)... автореф. – Тошкент, 2020.

⁷ Муаллифларнинг илмий ишлари фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

тарихини тадрижий нуктаи назардан таҳлил қилиш;

“Мусулмон биродарлар” уюшмасининг моҳияти, ғоявий асослари, ташкилий тузилмаси, фаолият услубларини тарихий фактлар ва далилларга таянган ҳолда ёритиш;

“Мусулмон биродарлар” уюшмасининг шаклланишида Ҳасан ал-Банно ва Саййид Қутбларнинг ролини кўрсатиб бериш;

Мисрда “Мусулмон биродарлар” асосида шаклланган экстремистик ва террорчи ташкилотларни аниқлаш ва уларнинг ўзаро боғлиқлигини қиёсий таҳлил этиш;

“Мусулмон биродарлар” уюшмасининг “Араб баҳори” номи остида бўлиб ўтган намойишларда тутган ўрнини очиб бериш;

деструктив ҳаракатларнинг ғоялари ислом динининг асл моҳиятига зид эканини Қуръони карим оятлари, ҳадислар, машҳур уламоларнинг фикрлари ҳамда бошқа манбаларга таянган ҳолда асослаш;

Ўзбекистонда “Мусулмон биродарлар” таъсирида шаклланган уюшмаларнинг фаолиятини тадқиқ этиш ҳамда минтақада диний, маънавий ва мафкуравий таҳдидларнинг олдини олиш чораларини кўриш;

Ўзбекистон ва Миср Араб Республикасининг экстремизм ва терроризмга қарши кураш йўналишидаги ижобий тажрибалари асосида тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объектини Миср ижтимоий-сиёсий ҳаётида “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг фаолияти ташкил этади.

Тадқиқотнинг предмети “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг юзага келиши, унинг таъсирида шаклланган радикал оқимлар ҳамда уларнинг Ўзбекистон барқарорлиги ва хавфсизлигига бўлган таҳдидидан иборат.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертацияда комплекс ёндашув, илмий билишнинг диалектик, тарихийлик, мантиқийлик ҳамда анализ, синтез ва қиёсий таҳлил каби усуллардан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

замонавий кўринишдаги радикал оқимлар томонидан амалга оширилаётган суицид амалиётининг асоси илк бор Ҳасан ал-Баннонинг “Фаннул-мавт” (فن الموت – “Ўлим санъати”), яъни “шаҳидликка рухсат берилиши”ни диний матнлар билан боғлаб бериш ғояси орқали татбиқ этилгани аниқланган;

“Мусулмон биродарлар” уюшмаси етакчиси Саййид Қутбнинг “ат-тамкин” (التمكين – “ҳокимиятни қўлга киритиш”) амалиёти билан боғлиқ ўта радикал концепцияси замонавий экстремистик ва террорчи гуруҳларнинг бузғунчилик ҳаракатларини оқлашда асосий воситага айлангани очиб берилган;

“Мусулмон биродарлар”нинг тизимлашган бошқарув иерархияси ва дастурий мақсадлари “Ҳизбут-таҳрир” сингари экстремистик ташкилотларнинг услубларига бевосита таъсир этгани исботланган;

Мисрнинг экстремизм ва терроризмга қарши кураш бўйича кўп йиллар давомида қўллаган “куч ишлатиш” методи, айниқса “Араб баҳори” воқеалари оқибатида етарли самара бермагани сабабли 2014 йилдан сўнг асосан ғоявий тарғибот услубига ўзгаргани ва бу ўз навбатида Ўзбекистон тажрибаси

мисолида “Жаҳолатга қарши маърифат” ғояси энг самарали йўл экани асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

XX асрда “Мусулмон биродарлар” таъсирида Мисрда пайдо бўлган “Шабаб Муҳаммад” (شباب محمد), “ат-Такфир вал-ҳижра” (التكفير والهجرة), “ал-Жамоат ал-исломия” (الجماعة الإسلامية), “ал-Жиход” (الجهاد) ҳамда Марказий Осиё минтақаси, хусусан, Ўзбекистонда фаолияти кузатилган “Ҳизбут-таҳрир ал-исломий” (حزب التحرير الإسلامي) каби диний-сиёсий ташкилотларнинг фаолият услублари, йўналишлари, ғояларини тадқиқ этиш орқали уларнинг ўзаро боғлиқлиги аниқланган;

“Мусулмон биродарлар” нафақат Мисрда, балки Ливан, Жазоир, Тунис, Судан, Сурия, Кувайт, Иордания, Ливия, Покистон, Россия, Марказий Осиё мамлакатларида экстремистик руҳдаги кўплаб ташкилотларнинг пайдо бўлишига хизмат қилгани ҳам далилланган;

экстремистик ва террорчи ташкилотларнинг вайронкор моҳиятини фош этиш орқали аҳоли, айниқса, ўсиб келаётган ёш авлодда бундай таҳдидларга жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш бўйича хулоса ва тавсиялар берилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги республика ва халқаро миқёсдаги илмий конференция материаллари тўпламлари, ОАК рўйхатидаги махсус журналлар ҳамда хорижий илмий журналларда чоп этилган мақолалар, хулоса, таклиф ва тавсияларнинг амалиётда жорий этилгани билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқотнинг илмий аҳамияти турли оқим ва тоифаларни ўрганишда янгича илмий ёндашув ва тадқиқотларга асос бўлиши, оқим вакиллари билан ишлашда илмий-назарий жиҳатларни такомиллаштириш, ёшлар қалбини жаҳолат, ёт ғоялардан ҳимоя қилиш борасидаги билим ва кўникмаларини кучайтиришда самарали таъсир этиши билан изоҳланади.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти диссертацияда баён этилган мулоҳазалар, таҳлилий натижалар ва концептуал хулосалар асосида Ўзбекистон халқаро ислом академиясида ўқитиладиган “Дин ниқобидаги таҳдидларга қарши иммунитетни шакллантириш асослари”, “Ислом ва ҳозирги замон”, “Ахборот истеъмолчи маданияти” каби ижтимоий-гуманитар фанлар бўйича дарслик, ўқув қўлланма, маъруза матнлари тайёрлашда, шунингдек, мутаассиб шахслар билан ишлашда тавсиявий қўлланма бўла олиши билан асосланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. XX-XXI аср бошларида Миср ижтимоий-сиёсий ҳаётида фаол бўлган “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг фаолиятини тадқиқ этиш бўйича олинган натижалар асосида:

замонавий кўринишдаги радикал оқимлар томонидан амалга оширилаётган суицид амалиётининг асоси илк бор Ҳасан ал-Баннонинг “Фаннул-мавт” (“Ўлим санъати”), яъни “шаҳидликка рухсат берилиши”ни диний матнлар билан боғлаб бериш ғояси орқали татбиқ этилгани ҳақидаги маълумотлардан Ўзбекистон мусулмонлари идораси тасарруфидаги диний таълим муассасалари учун тайёрланган дарслик ҳамда имом-хатиблар учун чоп этилган муаллифнинг

“Жаҳолат тўри” номли китобида фойдаланилган (Ўзбекистон мусулмонлари идорасининг 2020 йил 10 ноябрдаги 2214-сонли маълумотномаси). Натижада, бугунги кунда ижтимоий барқарорлик ва тараққиёт учун таҳдид солаётган дин ниқоби остидаги хуружларнинг олдини олиш, ёшларни соғлом эътиқод ва бағрикенглик руҳида тарбиялаш масалалари очиб берилган;

“Мусулмон биродарлар” уюшмаси етакчиси Саййид Қутбнинг ўта радикал концепциялари замонавий экстремистик ва террорчи гуруҳларнинг бузғунчилик ҳаракатларини оқлашда асосий воситага айлангани ҳақидаги илмий-назарий хулосалардан ички ишлар тизимидаги ходимларнинг малакасини ошириш, ислом ниқоби остидаги экстремистик ва террорчи уюшмалар бўйича маълумотлар базасини шакллантириш ҳамда профилактика инспекторлари учун тайёрланган “Экстремизм ва терроризм – тараққиёт душмани” номли ўқув-амалий қўлланмани тайёрлашда фойдаланилган (Ички ишлар вазирлигининг 2020 йил 28 ноябрдаги 3150-сонли маълумотномаси). Натижада, Ички ишлар органлари ходимларида мутаассиб оқимлар томонидан тарғиб қилинаётган ғоялар ислом дини моҳиятига, умуман, ёт экани ҳақидаги маълумотлар тақдим этилган;

“Мусулмон биродарлар”га хос тизимлашган бошқарув иерархияси ва дастурий мақсадлари “Ҳизбут-таҳрир” сингари экстремистик ташкилотларнинг услубларига бевосита таъсир этгани ҳақидаги маълумотлар “Жаҳолатга қарши маърифат”, “Илмдан бошқа нажот йўқ”, “Экстремизм профилактикаси ва дерадикализация масалалари” номли китоблар мазмунига сингдирилган (Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2020 йил 3 ноябрдаги 5461-сонли маълумотномаси). Тадқиқот натижалари жойларда маънавий-маърифий тарғибот ишларининг таъсирчанлигини ошириш ҳамда ёт ғоялар таъсирига тушган фуқароларни соғлом ҳаётга қайтаришда муҳим аҳамият касб этган;

Мисрнинг экстремизм ва терроризмга қарши кураш бўйича кўп йиллар давомида қўллаган “куч ишлатиш” методи бугунги ахборот кураши даврида етарли самара бермагани сабабли, ғоявий тарғибот услубига ўзгаргани ва бу ўз навбатида, Ўзбекистон тажрибаси мисолида “Жаҳолатга қарши маърифат” ғояси энг самарали йўл экани ҳақидаги илмий-назарий хулосалардан олий таълим муассасалари учун “Дин ниқобидаги таҳдидларга қарши иммунитетни шакллантириш асослари” дарслигини тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2019 йил 27 декабрдаги 1186-сон буйруғига асосан нашрга тавсия этилган). Натижада, талабалар онгида мутаассиблик, экстремизм ва терроризмнинг салбий оқибатларини янада чуқур англаш, жамият барқарорлигига таҳдид солаётган бузғунчи оқимлар ҳақида яққол билим ва тасаввурларнинг шаклланишига хизмат қилган;

Ўзбекистоннинг экстремизм ҳамда терроризмга қарши кураш бўйича ижобий тажрибаси асосида ишлаб чиқилган илмий-амалий тавсиялардан Ўзбекистондаги Ислом цивилизацияси маркази илмий-тарихий концепциясининг “Жаҳолатга қарши маърифат” бандини ишлаб чиқиш ва

музей экспозициясини шакллантиришда фойдаланилган (Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистондаги Ислом цивилизацияси марказининг 2020 йил 28 августдаги 234/20-сонли маълумотномаси). Ушбу илмий натижа жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш, ёш авлодни гуманистик ғоялар, миллий ғурур ва ифтихор руҳида тарбиялашга асос бўлган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 3 та халқаро, 15 та республика илмий-амалий анжуманларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Тадқиқот мавзуси бўйича жами 23 та илмий иш, жумладан, 1 та рисола, ҳаммуаллифликда тайёрланган 1 та дарслик, 3 та ўқув қўлланма ва 10 та китоб ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг диссертация асосий илмий натижаларини нашр қилишга тавсия этилган илмий нашрларда 8 та мақола, шундан 6 таси республика ва 2 таси хорижий журналларда чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, учта боб, хулоса, фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати ҳамда иловалардан иборат. Тадқиқот ҳажми 155 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсади ва унинг вазифалари, шунингдек, объекти ва предмети аниқланган, ишнинг фан ва технологияларини ривожлантириш йўналишларига мослиги кўрсатилган ҳамда тадқиқотнинг илмий янгилиги, амалий натижалари, натижаларнинг ишончилиги, назарий ва амалий аҳамияти, натижаларнинг амалиётга жорий этилиши, эълон қилинганлиги, ишнинг тузилиши ва ҳажми тўғрисидаги маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг **“Мусулмон биродарлар” уюшмаси фаолиятини ўрганишнинг илмий-назарий асослари**” деб номланган биринчи бобида экстремизм ва терроризмнинг глобал таҳдидга айланиш жараёнида энг хатарли жиҳати динни сиёсийлаштириш воситасида ҳокимиятга интилиш, диндан одамлар орасига нифоқ солиш, кўпорувчилик ишларини амалга ошириш ва ғаразли манфаатларни рўёбга чиқаришда фойдаланишга уринишларда намоён бўлиши ҳақида сўз боради.

Тадқиқотда замонавий кўринишдаги диний мутаассиб ҳаракатларнинг келиб чиқиш тарихини эволюцион нуқтаи назардан аниқлаш мақсадида илк ихтилофларни келтириб чиқарган фирқаларнинг юзага келиши, уларнинг тарқалиши, фаолияти ва ўзига хос йўналишлари ҳам очиқ берилган.

Мазкур бобда ислом ниқоби остидаги экстремистик ҳаракатларнинг илдизлари халифа Усмон (р.а.) даврининг иккинчи ярми ва Али (р.а.) халифалиги даврида диний-сиёсий услубга эга бўлган йўналиш сифатида шакллланган хорижийларга бориб тақалаш иритилган. Унда Абдулқарим

Шахристониё⁸, Абдулқоҳир Бағдодий⁹, Абул Ҳасан Ашъарий¹⁰, Ибн Ҳажар Асқалоний¹¹ларнинг китоблари тадқиқ этилиб, хорижийларнинг келиб чиқиши, шаклланиш босқичлари ҳамда ғоявий қарашлари баён қилинган. Бунда бузғунчилик ишларини дин номидан амалга ошириб, ўзларининг мудҳиш қилмишлари ва жиноятлари билан ном қозонган хорижийлар ўз ақидаларига қўшилмаган жамоаларга қарши олиб борган қирғин-барот урушлари оқибатида кўплаб инсонларнинг ҳалокатига сабабчи бўлгани, улар тутган йўл исломнинг асосий тамойиллари, айниқса, аҳли сунна ва жамоанинг эътиқодий усулларига бутунлай зид экани кўрсатиб ўтилган.

Хорижийлар томонидан ўз даврида қўлланган услуб ва тарғиб қилинган ғоялар кейинчалик давомий ихтилофлар эшигини очиб берди. Бунинг натижасида мусулмон олами ўзига хос йўналишларга эга бўлган диний-сиёсий оқим ва фирқаларга бўлиниб кетди. XIII-XIV асрларда куртак отиб, ҳозирги кунда ўз тузилмаларини шакллантираётган, барча экстремистлар ғоявий жиҳатдан таянаётган “салафийлик” оқими бунга мисол бўла олади.

Исломда “инқилобий кураш” таълимотини яратган суриялик Тақийиддин ибн Таймия (1263-1328) “салафийлик” ғоялари учун зарур бўлган назарий, ақидавий асосларни ишлаб чиқди. Хорижийлар бутун мусулмон дунёсида ҳукмрон дин ақидаларига хилоф йўналиш сифатида қайд этилган бўлса, Ибн Таймия, аксинча, ўз даврининг энг йирик илоҳиётчи олими эди. Умуман олганда, унинг юз жилддан ортиқ асарлари ўрта асрлар ислом меросининг таркибий қисмини ташкил этади ва ҳамма томонидан эътироф этилади. Ибн Таймианинг айнан мана шу “ҳаммага маъқуллиги”дан мутаассиблар ўз ғаразли манфаатлари йўлида фойдаланиб келганлар¹². Шунинг учун Ибн Таймия ислом илмлари бўйича етук илмий салоҳиятга эга бўлиш билан бирга, радикал қарашлари туфайли унга замондош бўлган ва кейинги аср уламолари томонидан жиддий танқид остига олинган.

Охир-оқибат, асл ислом моҳиятига ёт бўлган бундай оқимларнинг барчаси таназзулга учради, лекин улар томонидан тарғиб қилинган бузғунчи ғоялар ҳозирги кунда янги шаклдаги деструктив ташкилотларнинг пайдо бўлишига замин яратгани ғоявий курашнинг ҳар қандай таҳдидлардан ҳам хавфли эканига далил бўла олади. Бунда юқорида келтирилган қарашлар XX асрда юзага келган замонавий кўринишдаги диний-сиёсий ташкилотлар “таълимотлари”да шаклланди. Асли мисрлик бўлган Ҳасан ал-Банно (1906-1949), Саййид Қутб (1906-1966), Шукрий Мустафо (1942-1978), Муҳаммад Абдусалом Фараж (1954-1982), Айман Завоҳирийлар ўзининг радикал қарашлари орқали деструктив оқимларнинг янада кескин тус олишига хизмат қилди.

Шу тариқа, 1928 йил март ойида Мисрнинг Исмоилия шаҳрида Ҳасан ал-Банно томонидан “Мусулмон биродарлар” уюшмаси ташкил этилиб, илк

⁸ Муҳаммад ибн Абдулкарим Шахристониё. Ал-Милал ва ан-нихал. –Байрут: Дор ал-Кутуб ал-илмия, 1992.

⁹ Абдулқоҳир ибн Тохир ибн Муҳаммад Бағдодий. Ал-Фарқ байна-л-фирак. –Байрут: Дор ал-маърифат, 1986.

¹⁰ Абул Ҳасан Ашъарий. Мақолотул исломий. 1/207.

¹¹ Ибн Ҳажар Асқалоний. “Фатҳул Борий шарҳ саҳиҳул Бухорий”.

¹² Мунавваров З.И., Ҳасанов А.А. Ислом: ҳанафийлик ва ваҳҳобийлик. –Тошкент: Мовароуннаҳр, 1998. –Б.34.

даврларданок у диний, сиёсий ва ижтимоий ҳаракат сифатида фаолият бошлади.

Ҳасан ал-Банно нафақат Миср, балки бутун мусулмон дунёсини қайта тиклаш мақсадида “Мусулмон биродарлар” ишлаб чиққан ва улар наздида энг мақбул йўл деб топилган дастурни таклиф қилди. Унда Қуръон ва шариатни мусулмон оиласи, шахс, жамият, давлатни тартибга солиш ҳамда бошқаришнинг ягона манбаи сифатида кишилар онгига сингдириш, барча мусулмонлар Муҳаммад (с.а.в.) ва халифалар давридаги асл ислом ҳолатларига қайтишлари зарур экани тарғиб қилинган¹³. Бунда ташкилот ўз олдида гўёки, ислом оламини тозалаш, аввал мусулмон аҳоли яшайдиган мамлакатлар ҳудудида “Ислом давлати”ни қуриш, яъни ер юзидаги мусулмонларни бир жамоа этиб бирлаштириш асосий мақсадига айланди. Мақсадга эришиш учун ташкилот томонидан қуйидаги вазифаларни амалга ошириш белгиланди:

- Қуръон ва сунна тамойиллари асосида соф исломга қайтишга даъват этиш ҳамда “салафлар”га эргашиш;

- сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва таълим соҳаларида ислом шариатини жорий этиш;

- кишиларга “Мусулмон биродарлар”нинг ёндашувига асосланган ҳолда исломни етказиш ва ислом умматининг бирлигига эришиш;

- ҳукуматни фақат шариат асосида ҳукм чиқарадиган “Исломий давлат”га айлангунга қадар ислоҳ этиш;

- мусулмон дунёсидаги давлатларда “Мусулмон биродарлар” тарафдорлари билан ўзаро алоқаларни ривожлантириш¹⁴.

Ҳасан ал-Банно исломий жамиятда ягона партия бўлиши ва мазкур вазифаларни амалга ошириш учун “Мусулмон биродарлар” уюшмаси ташкил этилганини қайд этади. Унинг ғоялари, асосан, “Кеча ва бугун орасида” (رسالة التعاليم – *Таълимотлар рисоласи*), “Байнал амс вал-йавм) (بين الأمس واليوم) – *Рисалат-ут-таълим*), “Ўлим санъати” (فن الموت – *Фаннул-мавт*), “Маърузалар тўплами” (مجموعة الرسائل – *Маъжмуат ар-расоил*) каби китоб, рисола ва мақолаларида ўз ифодасини топган. Хусусан, “Таълимотлар рисоласи” китобида Ҳасан ал-Баннонинг “Мусулмон биродарлар”нинг асосий йўналишига айланган “Аллоҳ – бизнинг мақсадимиз, Қуръон – қомусимиз, Пайғамбар – бизнинг етакчимиз, Жиход – бизнинг йўлимиз ва Аллоҳ йўлида қурбон бўлиш бизнинг энг олий орзуимиз” шиори келтирилган¹⁵.

Шунингдек, диссертациянинг биринчи бобида “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг фаолияти турли даврларда босқичма-босқич ўзгариб боргани таҳлил этилган. Хусусан, биринчи “таништириш босқичи” (مرحلة التعريف – *мархалат ат-таъриф*) – ташвиқот ва мафкуравий тарғибот даври. Иккинчи “шакллантириш босқичи” (مرحلة التكوين – *мархалат ат-таквин*) – ташкилотга ишончли тарафдорларни жамлаш, “дин тарғиботчилари”ни тайёрлаш ва

¹³ Салоҳ Абу ас-Саъуд. Ал-Маржаъ ал-комил фи-л-фирақ ва-л-жамоот ва-л-мазоҳиб ал-исломия. –Қоҳира: Мактабат ан-нофиза, 2005. – Б.249.

¹⁴ Youssef H. Aboul-Enein. Al Ikhwan Al Muslimeen: The Muslim Brotherhood. Military Review. – Б.26-31.

¹⁵ Моний ибн Ҳаммод ал-Жуханий. Ал-Мавсуат ал-муяссара фи-л-адён ва-л-мазоҳиб ва-л-аҳзоб ал-муосира // Ишроф ва тахтит ва мурожаат. –Ар-Риёд: Дор ан-надва ал-оламия, 2003. – Б.202.

жангариларни сафарбар қилиш. Учинчи “амалга ошириш босқичи” (مرحلة التنفيذ – *мархалат ат-танфиз*) – ҳаракатнинг ғояларини амалиётга татбиқ этиш бўлиб, Ҳасан ал-Баннога кўра, унга кучли имон, соф эътиқод ва тинимсиз меҳнат орқали эришиш мумкин¹⁶.

1938 йилгача “Мусулмон биродарлар” ўзларининг жамиятдаги сиёсий фаолиятини инкор қилиб келган. Экстремистик ғоя ва даъволар таъсирида ташкилотнинг услуби тарғибот ишларидан секин-аста зўравонлик ҳаракатига ўзгара бошлади ва бунда асосий урғу терроризмга қаратилди¹⁷. Шу даврдан бошлаб, “Мусулмон биродарлар” уюшмаси сиёсий ҳаётда террор усулини кенг қўллайдиган тузилмага айлангани кузатилди.

Тадқиқотда “Мусулмон биродарлар” уюшмаси фаолиятини таҳлил қилиш орқали унинг турли даврларда вазиятга қараб ўзгариб боргани хронологик тарзда ёритиб берилган. Бунда ислом ниқобидаги экстремизмнинг ғоявий назариётчиси Саййид Қутб ҳаракатнинг мафкуравий асосини янгилаш устида иш олиб боргани, унинг қаламига мансуб “ал-Адола ал-ижтимаъия фи-л-ислом” (العدالة الإجتماعية في الإسلام – “Исломда ижтимоий адолат”)¹⁸, “Фий зилол ал-Қуръон” (في ظلال القرآن – “Қуръон соясида”)¹⁹, “Маолим фит-торик” (معالم في الطريق – “Йўлдаги белгилар”)²⁰ каби китоблари Ҳасан ал-Банно томонидан тарғиб қилинган “таълимотлар”нинг янада кескинлаштиргани баён қилинган.

Умуман олганда, “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг етакчилари Ҳасан ал-Банно ва Саййид Қутб қарашларида узок тараққиёт йўлини босиб ўтган ислом ниқобидаги радикал ғоялар ўзининг яхлит ифодасини топгани, бунинг натижасида XX асрнинг 70-80-йилларида кўплаб радикал оқимларнинг пайдо бўлишига замин яратилгани тадқиқотда очиқ берилган.

“Мисрдаги диний-сиёсий ташкилотларнинг тадрижий босқичлари” деб номланган иккинчи бобда уюшма асосчиси Ҳасан ал-Баннодан кейин “Мусулмон биродарлар”га турли йилларда раҳбарлик қилиб келган Ҳасан ал-Ҳудайби (1891-1973), Умар ат-Тилмисоний (1904-1986), Муҳаммад Ҳамид Абу ан-Наср (1913-1996), Мустафо Машхур (1921-2002), Маъмун ал-Ҳудайби (1921-2004), Муҳаммад Маҳди Акиф (1928-2017), Муҳаммад Бадий (1943 й.), Маҳмуд Эззат (1944 й.)ларнинг уюшмадаги бошқарув фаолияти таҳлил этилган.

XX асрнинг иккинчи ярми мусулмон оламининг фаоллашуви, хусусан, араб мамлакатлари ички ва ташқи сиёсатида рўй берган ўзгаришлар билан ажралиб турди. 1952 йил 23 июль куни Мисрда юз берган инқилоб натижасида мамлакатда монархия кулади ва давлат ҳокимияти Миср инқилобий Кенгаши ихтиёрига ўтди. Аслида, “Озод офицерлар” уюшмасининг етакчиси ҳисобланган Жамол Абдул Носир (1918-1970) қироллик тизимига қарши инқилобга тайёргарлик кўриш жараёнида “Мусулмон биродарлар” раҳбари

¹⁶ Амин С. “Ад-Даъва ал-исламия”. –Қоҳира, 1981. – Б.144-145.

¹⁷ Ар-Рафии. Непосредственно после египетской революции. Т.2. –Каир, 1951. – С.264.

¹⁸ Sayyid Qutb. Social Justice in Islam. – (Translated by John B.Hardie & Hamid Algar). – New York: Islamic Publications International (Revised edition) 2000.

¹⁹ Sayyid Qutb. In the Shade of the Qur'an. – (Translated and Edited by Adil Salahi & Ashur Shamis). –United Kingdom: The Islamic Foundation, 2000.

²⁰ Sayyid Qutb. Milestones. New York: Mother Mosque Foundation. 1981.

Ҳасан ал-Ҳудайби билан ҳамкорликда ҳаракат қилишга ҳам келишиб олган эди²¹. Улар ҳатто биргаликда ҳарбий тўнтаришнинг режасини туздилар. Лекин яқунда Жамол Абдул Носир ўз фикрини ўзгартирди ва “Озод офицерлар” уюшмаси мустақил равишда ҳаракат қилишга қарор қилди.

Экстремистик руҳдаги тузилмаларнинг тарафдорлари аввалига мамлакатда ўтказилган Июль инқилобини олқишладилар, чунки уларнинг наздида гўёки, исломга қарши турган мустабид ҳокимият йўқ қилинган эди. Хусусан, “Мусулмон биродарлар” ҳаракатининг раҳбари Ҳасан ал-Ҳудайби ҳам янги ҳукумат исломий тараққиёт тизими йўлини танлайди, деб қаттиқ ишонган эди²². Аммо улар ҳокимият тепасига келган Жамол Абдул Носирнинг “исломий давлат” эмас, балки дунёвий давлат қуриш ниятида эканини тушунганларидан сўнг, ўз норозилиklarини билдириб, инқилоб раҳбарларидан юз ўгирдилар.

Миср ҳукумати билан тил топиша олмаган “Мусулмон биродарлар” мамлакатда ислом давлати тузиш бўйича референдум ўтказишни талаб қилдилар²³. Табиийки, ҳукумат раҳбарлари уларнинг талабларини бажармадилар. Аксинча, аввалига “Мусулмон биродарлар”га очиқ фаолият юритишига рухсат берган Миср ҳукумати шундан сўнг бу ҳуқуқни бекор қилди. Ўша заҳотиёқ, аниқроғи 1953 йилнинг охирида уюшма раҳбари Ҳасан ал-Ҳудайби Абдурахмон ас-Санади бошчилигидаги ҳаракатнинг “Махфий қисм”и (الجهاز السري – *ал-Жихааз ас-сирр*)ни тарқатиб юборишни эълон қилди²⁴. Бу йўл билан улар, гўёки, ҳукуматга террористик услубларни қўллашдан анча йироқлигини намоён қилиш эди. Лекин “Мусулмон биродарлар” уюшмаси зарурат юзасидан ҳар қандай ҳолатда жанговор мобиль гуруҳларга айланишга тайёр эди.

1974 йилда “Мусулмон биродарлар” ташкилотининг аъзоси саналган Умар ат-Тилмисоний бошқарувни ўз қўлига олди. У ташкилотнинг зўравонлик курашини ишлатишдан воз кечиши ва аста-секин парламент типдаги сиёсий партияга айланишини эълон қилди²⁵. Унинг фикрича, терроризм ташкилотнинг ғоясини амалга оширолмайди, балки маънавий ҳалокатга олиб келади. Тилмисоний доимо “Даъват – юмшоқлик, бетарафлик ва ҳикмат билан олиб борилади”, дея таъкидлар эди²⁶.

“Мусулмон биродарлар”нинг фаолият услубларида мамлакат ҳудудида куч ишлатишдан воз кечилган бўлса-да, аммо уларнинг йўналишидаги “асл исломга қайтиш”, шариат қонунларини ўрнатиш ва “ислом давлати”ни қуриш каби ғоялар ўзгаришсиз қолди. “Мусулмон биродарлар” араблар бирлиги учун курашдан бош тортдилар, шу билан бирга, панисломизм ҳам иккинчи ўринга

²¹ Борисов А.Б. Роль ислама во внутренней и внешней политике Египта (XX век). – Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – С.72.

²² Anawati G.C. Les grands courants de la pensee religieuse musulmane dans L’Egipite contemporaine. – P.28.

²³ Махорин В. “Братья-мусульмане: выходящие из подполья” // Независимая газета. 1997 г. 25 декабря.

²⁴ Игнатенко А.А. Халифы без халифата. Исламские неправительственные религиозно-политические организации на Ближнем Востоке: история, идеология, деятельность. – Москва: Наука, 1988. – С.92.

²⁵ Бирюков Е. Исламский радикализм в Египте. Материалы научной конференции, посвященной памяти В.В.Посувалюка “Арабский мир на рубеже III тысячелетия”. – Москва: ИСАА при МГУ, 2000. – С.29.

²⁶ Моний ибн Ҳаммод ал-Жуханий. Ал-Мавсуат ал-муяссара фи-л-адён ва-л-мазоҳиб ва-л-аҳзоб ал-муосира // Ишроф ва тахтит ва мурожаат. – Ар-Риёд: Дор ан-надва ал-оламия, 2003. – Б.200.

тушиб қолди. Улар биринчи ўринда Мисрни “исломлаштириш”га катта аҳамият бердилар²⁷. Бунинг натижасида, 1970-1980 йилларда “Мусулмон биродарлар” аъзолари мўътадил ва ўта радикал тоифаларга бўлиниб кетди.

Диссертациянинг иккинчи бобида “Мусулмон биродарлар”нинг таркибий тузилмаси замонавий террорчи ташкилотлар учун ўзига хос намунага айлангани ҳам таҳлиллар орқали ёритилган. Мазкур тузилма “Мусулмон биродарлар”да “оила” (أسرة – *усра*), “қабила” (عشيرة – *аъшира*), “гуруҳ” (رحل – *рахт*), “жамоа” (كتيبة – *катиба*) каби тармоқларни ўз ичига олиб, кучли иерархик тизимга эга “катта оила” пирамидаси шаклланган²⁸. Натижада, “Мусулмон биродарлар”га хос тизимлашган бошқарув иерархияси кўплаб экстремистик ташкилотларнинг ташкилий тузилмасида ўз аксини топган. Хусусан, бундай ячейкалар Ўзбекистонда фаолияти кузатилган “Ҳизбут-таҳрир”, “Акримийлар” оқимларида “халқа” деб аталган.

Бундай махфий иерархик тизим ташкилотнинг ҳар бир аъзоси устидан кучли назорат ўрнатилиши ҳамда бошқарувни қатъий субординация орқали ташкил этишнинг механизми яратилишига олиб келган²⁹.

Тадқиқотда “Мусулмон биродарлар” таъсирида шаклланган “Шабаб Муҳаммад”, “ат-Такфир вал-ҳижра”, “ал-Жамоат ал-исломия”, “ал-Жиход” ҳамда Марказий Осиё минтақаси, хусусан, Ўзбекистонда фаолияти кузатилган “Ҳизбут-таҳрир ал-исломий” каби диний-сиёсий ташкилотларнинг фаолият услублари, йўналишлари, ғояларининг ўзаро боғлиқлиги қиёсий очиб берилган.

Унда “Мусулмон биродарлар”нинг нафақат Мисрда, балки бошқа давлатларда шу ном билан боғлиқ гуруҳлар ёки уларнинг йўналишига мос, аммо номланиши турлича бўлган уюшмалар таркибида ҳам фаолият олиб боргани кузатилган. Хусусан, “Мусулмон биродарлар” Ливанда – “Ислом тараққиётчилари”, Жазоирда – “Аҳл ад-даъва” (Даъватчилар, أهل الدعوة), Суданда – “Ҳаракаат-тавжих ал-исламий” (حركة التوجيه الإسلامي – Ислом йўналиши ҳаракати) ёки “ал-Иттижаҳ ал-исламий” (الاتجاه الإسلامي – Исломий қарашлар), “ал-Жабҳа ал-исломия ал-қавмия” (الجبهة الإسلامية القومية – Миллий ислом fronti), “Жабҳа ал-мисоқ ал-исломий” (جبهة الميثاق الإسلامي – Ислом хартияси fronti), Сурияда – “ат-Талиа ал-муқотила” (الطليعة المقاتلة – Жанговар авангард), “ал-Жабҳа ал-исломия” (الجبهة الإسلامية – Ислом fronti), Кувайтда – “Жамиат ал-ислаҳ ал-ижтимаи” (جمعية الإصلاح لإجتماعي – Ижтимоий ислоҳот жамияти) ҳамда Тунис, Иордания, Ливия, Покистонда экстремистик ва террористик ташкилотлар пайдо бўлишига ҳам асос бўлиб хизмат қилган.

Шунингдек, мазкур бобда ХХІ аср бошида Мисрдаги ижтимоий-сиёсий вазиятнинг кескинлашуви ҳамда мамлакатда юз берган инқилобий намоиш ва норозилик ҳаракатлари ҳам алоҳида таҳлил этилган. Бу намоишлар манбаларда “Араб баҳори”, “Араб уйғониши”, “Панараб инқилоби”, “Араб

²⁷ Қаранг: Ёвқочев Ш., Бобожонов Б., Раҳимжонов Д., Абдусатторов А., Солиев А. Ислом ва ҳозирги замон. –Тошкент: Тошкент ислом университети, 2010. – Б.119-120.

²⁸ Ҳаммод Махмуд Исмоил. Ҳасан ал-Банно ва жамоат ал-ихвон ал-муслимин байна-д-дин ва-с-сиёса (1949-1982). –Қоҳира: Дор аш-шурук, 2010. – Б.312.

²⁹ Қаранг: Ёвқочев Ш.А. Политизация религии и проблема исламского экстремизма в современном Египте. Дисс. ...канд. полит. наук. –Ташкент: ТашГИВ, 2000. – Б.156-158.

қўзғолони” каби турли номлар билан аталган. “Араб баҳори” номи остида 2011 йилда Шимолий Африка ва Яқин Шарқ мамлакатларида шиддатли тарзда юз берган сиёсий ўзгаришлар йиғиндисига айтиш мумкин³⁰. Унда Хусни Муборак (1928-2020)нинг истеъфоси билан яқунланган оммавий ҳаракат Миср Араб Республикасидаги қарама-қарши (муҳолиф) кучларнинг янада жонланишига сабаб бўлди. Бунда умумараб диний ҳаракатига айланган “Мусулмон биродарлар” ташкилотининг фаолияти янада ошқора сиёсий тус олгани намоён бўлди.

Натижада 2012 йил 24 июнда уюшманинг сиёсий қаноти ҳисобланган “Адолат ва озодлик партияси” раҳбари Муҳаммад Мурсий Миср Президенти этиб сайланди. Лекин кўп ўтмай, Мурсий томонидан олиб борилган сиёсат аста-секин унга қарши бўлган муҳолифатнинг кескинлашувига сабаб бўлгани, “Мусулмон биродарлар” таъсири остида кечган бошқарув эса муваффақиятсизликка учрагани таҳлилий ёритилган.

“Миср Араб Республикаси ва Ўзбекистонда экстремизм ҳамда терроризм таҳдидига қарши курашиш йўллари” номли учинчи бобда “Мусулмон биродарлар” таъсирида шаклланган диний-сиёсий ташкилотларнинг ғоя ва тамойиллари ислом динининг асл моҳиятига зид экани Қуръони карим оятлари, ҳадислар, машҳур уламоларнинг фикрларига таянган ҳолда очиқ берилган. Бунда “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг асосий етакчилари бўлган Ҳасан ал-Банно ва Саййид Қутбнинг ўта радикал концепциялари, дастурлари замонавий экстремистик ва террорчи гуруҳларнинг бузғунчилик ҳаракатларини оқлашда асосий воситага айлангани баён этилган.

Унда Саййид Қутб томонидан ишлаб чиқилган “ат-тамкин” (“ҳокимиятни қўлга киритиш”, “ҳокимиятга ваколат олиш”) концепцияси бугунги кунда барча мусулмон жамиятлари, давлат раҳбарлари динсиз экани ва уларнинг барчасига қарши илоҳий жиҳодни эълон қилиш лозимлиги ғояси очиқ берилган. Ушбу концепция кейинги даврларда пайдо бўлган экстремистик ва террорчи гуруҳлар учун ўзига хос методик қўлланма вазифасини бажаргани таҳлил этилган. “Мусулмон биродарлар”нинг ғоявий идеологларидан бири ливиялик Али Муҳаммад Саллобийнинг “ат-тамкин”ни асослаб беришда “Фикҳ ан-насро ва ат-тамкин фи ал-Қуръан ал-карим” (Қуръони каримда ғалаба ва ҳокимиятга ваколат олиш фикҳи) номли китоб ёзган. Қуръон оятларини ўз мақсадида тафсир қилиш натижасида Али Саллобий “мусулмонлар сиёсий ҳокимиятга интилиши лозим”, деган хулосани берган³¹.

Шунингдек, мазкур бобда араб мамлакатларида содир этилган зўравонликлар, ихтилофлар, келишмовчиликлар, радикал кўринишдаги оқимларнинг юзага келиши, асосан, минтақанинг энг қайноқ нуқталаридан ҳисобланган Миср Араб Республикасида намоён бўлиб, у орқали бошқа қўшни қитъалар, мамлакатларга ўз таъсирини кўрсатгани ёритилган.

Айнан замонавий кўринишдаги экстремизм ва терроризм муаммосига ҳам

³⁰ Комлева Н. Арабская весна: геополитический аспект. https://www.philos.lv/City_raksti/Arabskaja.html

³¹ Қаранг: Али Муҳаммад ал-Саллобий “Фикҳ ан-насро ва ат-тамкин фи ал-Қуръан ал-карим”. –Байрут. Дор ал-маърифат, 2009. – Б.10-12.

араб давлатлари ичида Миср биринчилардан бўлиб, “Мусулмон биродарлар”нинг фаолияти натижасида дуч келди. Миср Президенти Жамол Абдул Носир даврида “Мусулмон биродарлар” уюшмаси бир неча бор ҳукумат билан яқинлашиб, кейин унинг томонидан тазйиққа учраб келган.

Анвар Садат (1918-1981) даврида эса, аксинча, мамлакатда исломнинг роли кескин ошиб кетди. У Жамол Абдул Носирдан юмшоқроқ тарзда диний-сиёсий ташкилотлар ва ҳарбийлар ўртасида кўп томонлама ҳамкорлик олиб борган. Бунда Анвар Садат бошчилигидаги Мисрнинг янги ҳукумати аввалига турли диний ташкилотлар фаолиятини ижобий баҳолаб, мутаассиб гуруҳларга кенг йўл очиб берди. Ҳатто Анвар Садат 1971 йилнинг ёзида “Мусулмон биродарлар” билан алоқа ўрнатиб, ушбу ташкилотнинг асосчиси Ҳасан ал-Банно билан фахрланишини эълон қилди³². Шунингдек, у “Мусулмон биродарлар” фаолиятига нисбатан айрим чекловларни олиб ташлаган ҳолда, Жамол Абдул Носир ҳукумати томонидан ҳибсга олинган ҳаракатнинг аъзоларини ҳам озод қила бошлади. Бундай ҳолатни Жамол Абдул Носирдан сўнг Мисрда сиёсий мувозанат яхши тарафга ўзгариб бораётгани билан изоҳлади.

Миср Президенти Анвар Садат даврида мамлакатдаги “сўл” кучларга қарши фойдаланиш учун “Мусулмон биродарлар” каби радикал оқимларга нисбатан, асосан, мурасасозлик сиёсатининг олиб борилиши диний ғояларни байроқ қилиб олган янги деструктив уюшмаларнинг вужудга келиши, мавжуд ҳаракатларнинг эса йириклашиб, катта таъсир қувватига эга бўлишига сабаб бўлди. Маълумотларга кўра, 1970 йиллар охирига келиб, мамлакатда 22 та муҳолиф руҳдаги радикал ташкилот фаолият олиб борган³³. Оқибатда, бундай сифатий ўзгаришлар Мисрдаги “ал-Жиход” ташкилоти томонидан Анвар Садатга суиқасд уюштирилиши билан мантиқий яқинига етди. 1981-2011 йилларда мамлакатни бошқарган Ҳусни Муборак даврида экстремистик ҳаракатлар фаолияти янада жонланди. Ташкилот аъзоларининг сайловларда иштирок этишига имкон берилиши “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг кенгайтишига ва жамият орасида ўз таъсирига эга бўлишга замин яратди.

Бунинг оқибатида, Миср Араб Республикасидаги деструктив ташкилотлар фаолиятининг давлат томонидан яна қайта қатъий назорат остига олинишига сабаб бўлди. Абдулфаттоҳ ас-Сиси президентлигининг илк кунлариданоқ экстремизм ва терроризмга қарши кураш масаласи ҳукуматнинг устувор вазибаларидан бирига айланди. Бунинг сабаби “Мусулмон биродарлар” уюшмаси ҳукумат таркибида ҳам катта таъсирга эга эди. Унинг аъзолари ҳисобланган 300 га яқин мансабдор шахслар ҳукумат ва давлат ташкилотларидан четлатилди.

2013 йил 24 декабрда Миср ҳукумати “Мусулмон биродарлар”ни террористик ташкилот таркибига киритиш тўғрисидаги қарорини эълон қилди. Бунда “Мусулмон биродарлар” фаолиятида иштирок этган, молиявий қўллаб-

³² Борисов А.Б. Роль ислама во внутренней и внешней политике Египта (XX век). –Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – С.126.

³³ Бирюков Е. Исламский радикализм в Египте. –Москва: ИСАА при МГУ, 2000. – С.29.

қувватлаган ёки уларнинг ғояларини тарғиб қилган ҳар қандай кишига нисбатан қонун доирасида кескин чоралар қўлланиши маълум қилинди³⁴.

2015 йил июнь ойида Ал-Азҳар мажмуаси қошида экстремистик ва террорчи ташкилотларнинг фаолиятини ўрганиш ҳамда кутилаётган таҳдидларни олдиндан таҳлил қилишга қаратилган Экстремизмга қарши кураш бўйича ал-Азҳар мониторинг маркази ташкил этилди. У Миср Араб Республикасининг экстремизмга қарши курашдаги асосий институтларидан бирига айланди. Унинг мақсади – террористик гуруҳлар томонидан оммавий ахборот воситаларида тарқатилаётган экстремистик ғоя ва мафкуралар билан боғлиқ жараёнларни мониторинг қилишдан иборат³⁵.

Шу билан бирга, Ал-Аҳром стратегик ва сиёсий тадқиқотлар маркази 1968 йилда ўз фаолиятини бошлаган бўлиб, минтақавий, халқаро сиёсий ва стратегик масалаларни ўрганишга ихтисослашган. Бугунги кунда Марказ фаолиятининг доираси ҳам кенгайиб, Яқин Шарқ минтақаси, хусусан, мамлакатдаги диний вазиятни таҳлил этиш, экстремизм ва терроризмга қарши курашиш масалалари унинг асосий вазифаларидан бирига айланди³⁶.

Миср Араб Республикаси радикал кучларга қарши фаол кураш олиб бориши натижасида қатор ижобий натижаларга эришган бўлса-да, бироқ мамлакатнинг бир неча ўн йиллик тажрибасини таҳлил этиб, мутаассиблик ва экстремизм билан курашда, асосан, куч ишлатиш воситасига суяниш, фақат жазо чораларини қўллаш орқали унга барҳам беришга интилиш ушбу салбий ҳодисанинг оқибати билангина, яъни бир томонлама курашиш билан баробар экани намоён бўлди.

Мазкур бобда экстремизм ва терроризм таҳдиди минтақадаги давлатларни ҳам четлаб ўтмагани, “Мусулмон биродарлар” таъсирида шаклланган диний-сиёсий ташкилотларнинг Марказий Осиё минтақаси, хусусан, Ўзбекистон билан боғлиқ фаолияти ҳам батафсил таҳлил этилган.

Айниқса, “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг ғоялари “Ҳизбут-таҳрир” ҳаракатининг фаолияти орқали минтақада ўта радикал тус олгани очиб берилган. Шу сабаб, Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2016 йил 26 сентябрдаги қарори билан “Мусулмон биродарлар” диний экстремистик ҳаракати фаолияти Ўзбекистон ҳудудида тақиқланган ташкилотлар рўйхатига киритилди.

Аслида, бузғунчилик ғояларини тарғиб қилаётган “Мусулмон биродарлар”, “Ҳизбут-таҳрир” каби радикал оқимларнинг минтақага ўз дастурларини сингдириш мақсадида интилаётгани тасодиף эмас. Хусусан, Ўзбекистон минтақада асрлар давомида илм-фан ривожига улкан ҳисса қўшиб келган ислом цивилизациясининг марказларидан бири бўлса, Миср Араб Республикаси Яқин Шарқ ва Шимолий Африка минтақасида қулай геостратегик жойлашувга ҳамда кучли демографик, дипломатик ва геосиёсий салоҳиятга эга муҳим давлат сифатида эътироф этилади.

³⁴ Ан-нас ал-камил ли қарори мажлис ал-вузаро би иълони “ал-Ихван” жамаъа ирхабия. <https://gate.ahram.org.eg/News/435113.aspx>

³⁵ Марсад ал-Азҳар ли мукафахатит татарруф. <https://www.azhar.eg/observer>

³⁶ Марказ ал-аҳром лид-диросаат ас-сиёсия ва-л-истирожия. <https://www.iicss.iq>

Шунингдек, тадқиқотда “Мусулмон биродарлар” Марказий Осиё давлатларида турли ном билан ҳам фаолият юритгани ҳақида сўз боради. Унда Кувайтнинг хайрия ташкилоти ҳисобланган “Ижтимоий ислоҳот жамияти” (جمعية الإصلاح الاجتماعي)нинг бўлимлари Қозоғистон (Чимкент), Тожикистон (Душанбе) ва Қирғизистон (Бишкек) мамлакатларида “Мусулмон биродарлар” номидан фаолият олиб боргани аниқланган.

Мамлакатимизнинг янги тараққиёт босқичида жамиятда виждон эркинлиги ва диний бағрикенгликни таъминлаш, буюк алломаларимиз бой илмий меросини халқимизга етказишга қаратилган ислоҳотлар изчил давом этмоқда. Айниқса, Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан мамлакатимизда бошқа тармоқлар сингари диний-маърифий соҳада амалга оширилаётган ислоҳотлар янада жадаллашди. Имом Бухорий, Имом Термизий, Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот марказлари ҳамда Ислом цивилизацияси маркази ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг ташаббуси билан “Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби” мавзусида 2017 йил 15 июнда бўлиб ўтган анжуманда адашганларни тўғри йўлга қайтариш, чин кўнгилдан пушаймон бўлган, тузалиш йўлига қатъий ўтган шахсларни афв этиш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш белгиланди³⁷. Бунда айниқса, бузғунчи оқимлар таъсирига тушган шахсларни радикал ғоялардан қайтариш (дерадикализация), жамиятга мослаштириш (ресоциализация) ва ижтимоий мавқеини тиклаш (реабилитация)га доир чора-тадбирларни тизимли ташкил қилиш бўйича механизм яратилди.

2018 йилнинг 4-5 сентябрь кунлари Тошкентда икки давлат Раҳбарлари – Шавкат Мирзиёев ва Абдулфаттоҳ ас-Сиси ўртасида бўлиб ўтган учрашувда минтақавий хавфсизликни мустаҳкамлаш, халқаро терроризм ва экстремизмга қарши курашиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилди. Бу борада икки давлат ўртасида тажриба алмашиш, идоралараро алоқаларни йўлга қўйиш ва қўшма ишчи гуруҳи ташкил этишга қаратилган “Йўл харитаси” ишлаб чиқилди.

Миср Араб Республикасидан фарқли равишда, Ўзбекистонда мутаассиблик ва экстремизмга қарши курашнинг маънавий-маърифий асослари қисқа давр ичида изчил ишлаб чиқилди. Ўзбекистон тажрибасининг ўзига хос жиҳати шундан иборатки, бундай таҳдидларга қарши курашда фақат куч ишлатиш воситаси билан эмас, балки тизимли ғоявий кураш олиб бориш орқали бартараф этиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилди, Ўзбекистон тажрибаси мисолида “Жаҳолатга қарши маърифат” ғояси энг самарали йўл экани таҳлилий асосланди.

Тадқиқотда баён этилган мулоҳазалар, таҳлилий натижалар ва концептуал хулосалар “Мусулмон биродарлар” ва унинг таъсирида шаклланган оқимларнинг деструктив моҳиятини англаб етиш билан бирга, уларга қарши ғоявий иммунитетни шакллантириш учун хизмат қилади.

³⁷ Қаранг: Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. –Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 481-482.

ХУЛОСА

Тадқиқот муаммосини назарий ва илмий-амалий жиҳатдан ўрганиш натижаларига таянган ҳолда қуйидаги хулосаларга келинди:

1. Илк ислом тарихида юзага келган оқимларнинг барчаси бугунги кунга келиб, таназулга учрагани, лекин улар томонидан тарғиб қилинган ғоялар янги шаклдаги диний-сиёсий ташкилотларнинг пайдо бўлишига замин яратгани ғоявий курашнинг ҳар қандай кўринишдаги таҳдидлардан ҳам хавfli эканини кўрсатади.

2. Мисрда пайдо бўлган “Мусулмон биродарлар” ҳаракати илк ислом тарихида пайдо бўлган оқимларнинг фаолият услубларини такомиллаштириб, тизим шаклига келтирди. Бунда “Мусулмон биродарлар” уюшмаси замонавий кўринишдаги “ал-Жамоат ал-исломия”, “ал-Жиход”, “ат-Такфир вал-ҳижра”, “Шабаб Муҳаммад”, “Ҳизбут-таҳрир ал-исломий” каби экстремистик ва террорчи гуруҳларнинг шаклланишида ўзига хос модель бўлиб хизмат қилди. Гарчи бу экстремистик ташкилотларнинг услубларида маълум бир фарқлар кузатилса-да, лекин уларнинг ғоявий қарашларида умумийликни кўриш мумкин.

3. “Мусулмон биродарлар” ҳаракатининг пайдо бўлиши ва шаклланишида Ҳасан ал-Банно ва Саййид Қутб фаолиятини илмий-танқидий жиҳатдан таҳлил этиш, уларни замонавий кўринишдаги мутаассибликнинг янада радикал кўринишга олиб келганидан далолат беради. Айнан Ҳасан ал-Банно бугунги кунда кўплаб экстремистлар учун асос бўлиб хизмат қилаётган янги йўналишни ишлаб чиқди ва “Мусулмон биродарлар” ҳаракати орқали уни амалиётга татбиқ этди. Унинг издоши Саййид Қутб ўз фаолияти давомида гарчи ташкилотга расман раҳбарлик қилмаган бўлса-да, Ҳасан ал-Баннодан кейин “Мусулмон биродарлар” тарихида иккинчи шахс, ғоявий назариётчи сифатида эътироф этилади.

4. XX асрнинг ўрталаридан кейин пайдо бўлган террорчилик уюшмаларининг ташкилий тузилмаси деярли ўхшаш бўлиб, улар “Мусулмон биродарлар”дан айнан ёки конкрет шароит ва вазият ҳамда белгиланган тактик мақсадлар мазмунидан келиб чиқиб ўзлаштирилган. Бунда Ҳасан ал-Банно томонидан “Мусулмон биродарлар” ташкилоти қошида тузилган “Махфий қисм” деярли барча замонавий экстремистик ҳаракатларнинг тузилмасида мавжудлиги уларнинг “издоши” эканидан далолат беради. Гарчи, 1953 йилда “Мусулмон биродарлар” етакчиси Ҳасан ал-Ҳудайби уюшманинг “Махфий қисм”ини тарқатиб юборганини эълон қилган бўлса-да, лекин тадқиқот натижалари уюшманинг зўравонлик ва куч ишлатишга йўналтирилган жанговор мобил гуруҳлари ундан кейинги даврларда ҳам фаолият олиб борганини кўрсатади.

5. 1940 йилларга келиб, “Мусулмон биродарлар” ҳаракатининг фаолияти ошкора сиёсий тус олди. Айниқса, бу жараён Иккинчи жаҳон уруши даврида давлат тузумини ўзгартириш стратегиясидан келиб чиқиб, уларнинг иштирокида зўравонлик ва террорчилик хуружлари содир этилиши билан янада жадаллашди. Мисрдаги бир қатор ҳукумат аъзоларининг қатл этилиши ва

давлат раҳбарига суиқасд уюштирилиши бу йўлдаги ҳаракатларнинг ўзига хос кульминацияси бўлди.

6. 1970 йилларда “Мусулмон биродарлар”га етакчилик қилган Умар ат-Тилмисаний даврида уюшма зўравонлик курашини ишлатишдан воз кечиши ва аста-секин парламент типигаги сиёсий партияга айланишга интилиб келди. Аммо асосий мақсад ўзгармади. Жамиятда “исломий қонунлар” жорий этилиши, “исломий давлат” тузилиши каби тамойиллар сақланиб қолган ҳолда янги тизим барпо этилиши асосий ғоя бўлиб қолаверди.

7. Мисрдаги “Араб баҳори” номи остида бўлиб ўтган норозилик намойишлари собиқ ҳукмрон режимга қарши амалга оширилган бўлса-да, аслида, кураш экстремистик кучлар ва мамлакатни дунёвий йўл билан бошқариш тарафдорлари ўртасида кечди. Яқунда Миср Араб Республикаси ўз халқининг қўллаб-қувватлаши орқали дунёвий бошқарув тарзига қайтгани намоён бўлди.

8. “Мусулмон биродарлар” халқаро диний-сиёсий ташкилот сифатида нафақат Миср, балки Сурия, Саудия Арабистони, Фаластин, Иордания, Ливан, Ироқ, Яман, Судан, Жазоир, Марокаш, Россия ва Марказий Осиё минтақасида ҳам кузатилган. Бунда уларнинг шу ном билан боғлиқ гуруҳлар ёки уларнинг йўналишига мос, аммо номланиши бошқача бўлган уюшмалар таркибида фаолият олиб боргани очиб берилди.

9. “Мусулмон биродарлар” уюшмаси фаолияти давомида ўзини мўътадил ва прагматик тарзда намоён этишга ҳаракат қилиб келган. Бунда “Мусулмон биродарлар” ҳаракати “ал-Қоида” каби террорчи ташкилотлар йўлини очикчасига инкор этиши Европадаги аксарият давлатларда ва умуман, дунёдаги айрим мамлакатларда мазкур уюшманинг хавфсизликка таҳдид сифатида қаралмаслигига сабаб бўлган. Лекин тадқиқотда баён этилган мулоҳазалар, таҳлилий натижалар ва концептуал хулосалар “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг деструктив фаолиятини фош этди.

10. “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг ўзларига байроқ қилиб олган ғоя ва қарашлари тизимли таҳлил қилиниб, уларнинг ислом таълимотига мутлақо зид экани Қуръон оятлари, ҳадислар ва машҳур уламоларнинг фикрларига таянган ҳолда очиб берилиши бундай таҳдидларнинг мудҳиш қиёфасини янада теран англаш имконини беради.

11. “Мусулмон биродарлар” каби деструктив уюшмаларга нисбатан ҳукумат томонидан маълум даврларда муросасозлик сиёсати олиб борилиши, уларнинг фаолиятига хайрихоҳлик билан қараш, уларни пинҳона рағбатлантириш бундай ҳаракатларнинг янада фаоллашувига ёки унинг таъсирида янгиларининг пайдо бўлишига замин яратди.

12. Катта Яқин Шарқ минтақасида содир этилган зўравонликлар, ихтилофлар, келишмовчиликлар, радикал кўринишдаги оқимларнинг юзага келиши асосан араб дунёсидаги энг қайноқ нуқталардан ҳисобланган Миср Араб Республикасида намоён бўлиб, у орқали бошқа кўшни минтақалар, мамлакатларга ўз таъсирини кўрсатган. Асрлар узра илм-фан ва маданият ривожига улкан ҳисса қўшиб келган, қолаверса, ислом цивилизацияси

чоррахаларидан бири бўлиб хизмат қилган Ўзбекистон ҳам Марказий Осиё минтақасида муҳим ўрин эгаллайди. Бунда минтақа аҳолисининг ярмидан кўпи Ўзбекистонда истиқомат қилиши, ислом омили билан боғлиқ масалалар бошқа кўшни республикаларга қараганда анча юқори экани билан ажралиб туради. Мазкур масаланинг айнан Миср ва Ўзбекистон мисолида ўрганилиши ҳам тадқиқотнинг аҳамиятини очиб беришга хизмат қилди.

13. Миср Араб Республикасининг экстремизм ва терроризмга қарши курашдаги бир неча ўн йиллик тажрибасининг таҳлили фақат куч ишлатиш йўли билан исталган натижага эришиб бўлмаслиги, бундай йўлдан борилганда, уларни озиқлантириб турган илдизлар зарарланмай қолиши, маълум вақт ўтиши билан улар яна жонланиб ўз фаолиятида давом этишини кўрсатди.

14. “Жаҳолатга қарши маърифат” улуғвор ғояси мамлакатимизда ижтимоий-маънавий муҳит барқарорлигини таъминлаш, динлараро бағрикенглик ва миллатлараро тотувликни мустаҳкамлашда асосий омил экани тадқиқотда яна бир бор ўз исботини топди.

Диссертация натижаларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги тавсияларни бериш мумкин:

1. Ўзбекистон халқаро ислом академияси ҳузуридаги Малака ошириш маркази ва унинг минтақавий филиалларида диний соҳа ходимлари учун ташкил этиладиган ўқувларда “Мусулмон биродарлар” таъсирида шаклланган деструктив уюшмалар: моҳият ва мақсадлар” мавзусида маърузалар ўқишни йўлга қўйиш. Унда ёт оқимлар таъсирига тушиб қолган шахсларни радикал ғоялардан қайтариш (дерадикализация), жамиятга мослаштириш (ресоциализация) ва ижтимоий мавқеини тиклаш (реабилитация) бўйича диний соҳа ходимларининг назарий ва амалий билимларини мустаҳкамлаш.

2. Дин ишлари бўйича қўмита, Ўзбекистондаги Ислам цивилизацияси маркази, Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази, Ўзбекистон халқаро ислом академияси ҳамкорликда Экстремизмга қарши кураш бўйича ал-Азҳар мониторинг маркази ҳамда Ал-Аҳром стратегик ва сиёсий тадқиқотлар маркази томонидан олиб борилган тадқиқотлардан мутаассиблик ва экстремизмга қарши курашда услубий ва амалий қўлланма сифатида фойдаланиш чораларини кўриш.

3. Экстремизмга қарши кураш бўйича ал-Азҳар мониторинг маркази ва Ал-Аҳром стратегик ва сиёсий тадқиқотлар марказида ўзбекистонлик уламолар, олимлар, тадқиқотчилар ва диний соҳа ходимларининг амалиёт ўташи ва тажриба алмашишини йўлга қўйиш.

4. Тадқиқот доирасида радикал ғояларга қарши ишлаб чиқилган аксилтарғибот механизмини Дин ишлари бўйича қўмита ҳузуридаги Диний-ижтимоий жараёнларни ўрганиш ахборот-таҳлил маркази ҳамда Ўзбекистон халқаро ислом академияси ҳузуридаги Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот маркази фаолиятида қўллаш.

**SCIENTIFIC COUNCIL UNDER NUMBER
DSc.35/30.12.2019.IsI/Tar/F.57.01 FOR AWARDED ACADEMIC
DEGREES UNDER INTERNATIONAL ISLAMIC
ACADEMY OF UZBEKISTAN**

INTERNATIONAL ISLAMIC ACADEMY OF UZBEKISTAN

SHERMUKHAMEDOV KOMILJON ABDUVALIEVICH

**ACTIVITIES OF “MUSLIM BROTHERHOOD”
ORGANIZATION IN THE SOCIO-POLITICAL LIFE OF EGYPT
IN 20th AND BEGINNING OF 21st CENTURIES**

07.00.04. - Religious Studies

**ABSTRACT OF DISSERTATION OF THE DOCTOR OF PHILOSOPHY (PhD) ON
HISTORICAL SCIENCES**

TASHKENT – 2021

The subject of the dissertation of the Doctor of Philosophy (PhD) in Historical Sciences is registered in the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. B2017.1.PhD/Tar.48.

The dissertation has been carried out at the international Islamic academy of Uzbekistan.

The dissertation abstract in three languages (Uzbek, English and Russian (resume)) is available at the Scientific Council web site (www.iiau.uz) and Ziyonet information portal (www.ziyonet.uz).

Scientific adviser: **Hasanov Ahadjon Ahmedjanovich**
Doctor of Historical Sciences, Professor

Official opponents: **Babadjanov Bahtiyor Miraimovich**
Doctor of Historical Sciences

Zakurlyayev Abdumutal Karimovich
Doctor of Juridical Sciences, Associate professor

Leading organization: **The Institute of Oriental Studies**
named after Abu Rayhan Beruni

The defense of the dissertation will be held on **April «24» 2021 at 11.00** online/offline meeting of the Academic Council under the No. DSc.35/30.12.2019.IsI/Tar/F.57.01 for awarding academic degrees under International Islamic Academy of Uzbekistan (Address: 11, Abdulla Kadiri street, Tashkent 100011. Telephone: (99871) 244-00-56; fax: (99871) 244-00-65; e-mail: info@iiau.uz)

The dissertation is available at the information Resource Center of the International Islamic Academy of Uzbekistan. (Registered number 75). (Address: 11, Abdulla Kadiri street, Tashkent 100011. Telephone: (99871) 244-00-56; fax: (99871) 244-00-65; e-mail: info@iiau.uz)

The dissertation abstract is distributed on March «29» 2021.

(Protocol registered No. 1 on March “15” of 2021)

Sh.A.Yovkochev

Chairman of the Scientific Council for awarding academic degrees, Doctor of Political Sciences, Professor

N.A.Mukhamedov

Secretary of the Scientific Council for awarding academic degrees, Doctor of Historical Sciences, Associate professor

Z.M.Islamov

Chairman of Scientific Seminar under the Scientific Council for awarding academic degrees, Doctor of Philological Sciences, Professor

INTRODUCTION (Doctor of Philosophy (PhD) dissertation annotation)

Actuality and necessity of research. Currently, threats of global significance, hazardous to peace and stability, are growing in various parts of the world. Prevention of extremism, terrorism and radicalization, ensuring security remains a topical issue on the agenda of the world community. These menaces are a phenomenon formed on the basis of complex socio-political processes, and the study of its inhuman, anti-religious and, in particular, anti-Islamic nature can reveal the true purpose of political groups that portray Islam as a destructive force in the international arena. In this way, there is a need to put into practice new methods and approaches in the fight against structures operating under the guise of religion.

In the twentieth century, tough socio-political processes in the Middle East region have led to the intensification of the activities of sects based on bigotry and violence. And the fact that ideological basis of such movements is traced back to the Muslim Brotherhood (جماعة الإخوان المسلمين) in Egypt and that religious and political organizations originated under its influence threaten the Central Asian region shows the need for a separate research on this topic. Currently, the Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies in Egypt (مركز الأهرام للدراسات السياسية والاستراتيجية), which has many years of experience in preventing religious fanaticism and the Al-Azhar Observatory for Combating Extremism (مرصد الأزهر لمكافحة التطرف) also specializes in the activities of extremist and terrorist movements.

In recent years, in Uzbekistan maintaining peace and tranquility, further strengthening inter-religious tolerance, and ensuring the well-being of the population is determined as a strategic task. At the same time, we can observe the attempts to undermine the region and impede its development by infiltrating militant groups into Central Asia, particularly Afghanistan, aimed at creating socio-political instability. “We must all have a constant alert and sensitive, active civil position in today’s world, where ideological struggles are intensifying and various threats and dangers are growing in the information space”¹. In this regard, through a systematic analysis of the fact that the basis of extremist organizations such as “Hizb ut-Tahrir” in our country belongs to the “Muslim Brotherhood”, research on this issue will help to prevent possible religious, spiritual and ideological threats in the region.

This research is particularly implemented in the realization of tasks set out in the following Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan: “On measures to radically improve the activities of the religious and educational sphere” (April 16, 2018 № PD-5416), “On measures to establish the Center of Islamic Civilization in Uzbekistan under the Cabinet of Ministers” (June 23, 2017 № PD-3080), “On improving the procedure for exemption from criminal liability of citizens of the Republic of Uzbekistan who got into the terrorist, extremist or

¹ Mirziyoyev Sh. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari tashkil etilganining 29 yilligi va Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan bayram tabrigi // “Yangi O‘zbekiston” gazetasi. № 9 (264), 14.01.2021.

other prohibited organizations and groups” (September 19, 2018 № PD-5542), “On additional measures to improve the religious sphere” (September 4, 2019 № PD-4436), “On measures to establish the Imam Maturidi International Scientific Research Center” (August 11, 2020 № PD-4802).

The Relevance of the research to the priorities of the development of science and technology of the Republic of Uzbekistan. The dissertation has been carried out following the primary directions of the development of science and technologies in the Republic I. “Formation of an innovative ideas system in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state and ways to implement them”.

Level of study of the problem. The ideological roots of religious fanaticism go back to the first centuries of Islamic history. In particular, Abdul Qahir al-Baghdadi, Abdul Karim Shakhristani, Muhammad Abu Sa’d² deeply studied the emergence of those sects in the early Islamic period, their methods and ideological views.

Moni‘ ibn Hammod al-Juhaniy, Saloh Abu as-Sa’ud, Mamduh al-Sheikh, Abdul Mun’im Muniyb, Nuriddin Mukhtar, Muhammad Said Ramazon Butiy³ mainly focused on the history and stages of development of modern religious and political organizations and preparing refutations on the basis of Islamic sources against the ideas propagated by them. In order to study the international experience on preventing religious bigotry, the activities of leading Egyptian institutions as the Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies and the Al-Azhar Observatory for Combating Extremism were studied.

The works of several American, European and Russian orientalists as R.Mitchell, E.Sivan, G.Kepel, Heyworth-Dunne, B.Lia, A.Korovikov, A.Borisov, A.Ignatenko, M.Rajbadinov, V.Mikulsky, T.Miloslavskaya, A.Kudryavtsev, E.Biryukov, A.Korotaev, Yu.Zinkina’s⁴ on socio-political situation in Egypt and

² Abdulqohir ibn Tohir ibn Muhammad Bag‘dodiy. Al-Farq bayna-l-firaq. –Bayrut: Dor al-ma’rifa, 1986; Muhammad ibn Abdulkarim Shahrisoniy. Al-Milal va an-nihal. –Bayrut: Dor al-Kutub al-ilmiya, 1992; Muhammad Abu Sa’da. Al-Xavorij fiy mizon al-fikr al-islomiy. –Qohira, 1998.

³ Moni‘ ibn Hammod al-Juhaniy. Al-Mavsuat al-muyassara fi-l-adyon va-l-mazohib va-l-ahzob al-muosira // Ishrof va taxtit va murojaat. –Ar-Riyod: Dor an-nadva al-olamiya, 2003; Saloh Abu as-Sa’ud. Al-Marja’ al-komil fi-l-firaq va-l-jamoot va-l-mazohib al-islomiya. –Qohira: Maktabat an-nofiza, 2005; Mamduh ash-Shayx. Al-Jamoat al-islomiya al-Misriya al-mutashaddida. –Qohira: Maktab al-Madbuliy, 2005; Abdul Mun’im Muniyb. Dalil al-harakat al-islomiya al-Misriyya. –Qohira: Maktab al-Madbuliy, 2010; Nuriddin Muxtor. Al-Unf min manzur al-ulum al-fiqhiya. –Qohira: Dor as-salom, 2010; Muhammad Said Ramazon Butiy. As-Salafiya: marhala zamaniya muboraka la mazhab islamiy. –Damashq: Dor al-fikr, 1990.

⁴ Richard Mitchel. The Society of the Muslim Brothers. –London: Oxford University Press, 1969; Emmanuel Sivan. Radical Islam: Medieval Theology and Modern Politics. –New Haven: Yale University Press, 1985; Gilles Kepel. Muslim Extremism in Egypt: The Prophet and the Pharaoh. “University of California Press”, 1993; Heyworth-Dunne J. Religions and political Trends in Modern Egypt. –Washington, 1950; Brynjar Lia. The Society of the Muslim Brothers in Egypt: The Rise of an Islamic Mass Movement. Reading, UK: Gamet, 1998; Korovikov A.V. Islamskiy ekstremizm v arabskix stranax. –Moskva: Nauka, 1990; Korovikov A. Seyid Kutb – ideolog islamskogo ekstremizma. Religii mira. Istoriya i sovremennost. Yejegodnik. 1982. –Moskva: Glavnaya redaksiya vostochnoy literaturi izdatelstva “Nauka”, 1986; Borisov A. Rol islama vo vnutrenney i vneshney politike Yegipta (XX vek). –Moskva: Nauka. Glavnaya redaksiya vostochnoy literaturi, 1991; Ignatenko A. Xalifi bez xalifata. Islamskiye nepravitelstvenniye religiozno-politicheskiye organizatsii na Blijnem Vostoke: istoriya, ideologiya, deyatelnost. –Moskva: Nauka, 1988; Rajbadinov M. Yegipetskoye dvijeniye “Bratyev-musulman”. –Moskva, 2003; Rajbadinov M. Radikalniy islamizm v Yegipte (na primere deyatelnosti organizatsiy “Al-djixad” i “Al-Gamaa al-islamiyya”) –Moskva, 2003; Mikulskiy V. “Assosiyatiya Bratyev musulman” v Yegipte i yeye sosialno-politicheskaya doktrina. –Moskva, 1987;

the views of extremist organizations in the country, the views of Hassan al-Banna and Sayyid Qutb, main leaders of the Muslim Brotherhood were studied.

Whilst looking through the works of Western and Russian scholars we can see common features, that is, cases of one-sided analysis of the problem based on particular interest or other reasons. In addition, the researches of such scholars as Muhammad Salim al-Awwa, Ibrahim Bayumi Ghanim, Hammad Mahmoud Ismail, Ali Muhammad al-Sallabi⁵, who are benevolent to the Muslim Brotherhood, were also studied. In this regard, during the research special attention was paid to studying the abovementioned sources using scientific, critical and objective approaches.

Threats under the guise of religion that were observed in our country before gaining independence, led to an increase of researches on this topic. Since the 1980s, scholars such as A.Hasanov, A.Abduvakhitov, Sh.Yovkochev, B.Babadjanov, Z.Munavvarov, M.Rajabova, J.Tashkulov, A.Zakurlaev, M.Muhammadsidikov, Sh.Islamov⁶ and other researchers⁷ from Uzbekistan have reported on the methods, organizational structure and threats to the stability of extremist organizations in the Central Asian region, particularly in Uzbekistan.

Professor A.Abduvakhitov analyzed the stages of development of the “Muslim Brotherhood” movement in Egypt and Syria in 1928-1963, the evolution of religious and political movements in the country. Professor Sh.Yovkochev’s research examines the politicization of Islam in the Arab Republic of Egypt and the emergence of extremism, the aggravation of the political and economic situation in the country as a result of this, as well as the influence of Islam on the formation of a modern political system in Egypt. Jurists M.Rajabova and A.Zakurlaev paid special attention to the

Miloslavskaya T. Nachalniy etap deyatelnosti assosiasii “Bratyev-musulman”. Religii mira. –Moskva: Glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturi izdatelstva “Nauka”, 1982; Kudryavsev A. Yegipetskiye islamisti: kto oni? // Le Monde Diplomatique, “Russkoy izdaniye”, 2006; Biryukov Ye. Islamskiy radikalizm v Yegipte. Materiali nauchnoy konferentsii, posvyashyennoy pamyati V.V.Posuvalyuka “Arabskiy mir na rubeje III tisyacheletiya”. –Moskva: ISAA pri MGU, 2000; Korotayev A., Zinkina Yu. Sistemniy monitoring globalnix riskov: Arabskaya vesna 2011 goda. –Moskva: Izdatelstvo LKI, 2012.

⁵ Muhammad Salim al-Avvo. Al-Madoris al-fikriya al-islomiya minal-xavorij ilal-ixvon al-muslimin. –Bayrut: Ash-Shabaka al-arabiya lil-abhos van-nashr, 2016; Ibrohim Bayyumiy G’onim. Al-fikru as-siyasiy li-imami Hasan al-Banno. –Qohira, 1992; Hammod Mahmud Ismoil. Hasan al-Banno va jamoat al-ixvon al-muslimin bayna-d-din va-s-siyosa (1949-1982). –Qohira. “Dor ash-shuruq”, 2010.

⁶ Hasanov A. Islom ekstremizmining g’oyaviy ildizlari // Jaholatga qarshi ma’rifat – tinchlik va barqarorlik asosi (Ma’ruzalar matni). –Toshkent: Toshkent islom universiteti, 2003; Abdvaxitov A. Bratya-musulmane na obshyestvenno-politicheskoy arene Yegipta i Sirii v 1928-1963 gg.: Diss. ... kand. ist. nauk. –Tashkent, 1990; Yovkochev Sh. Politizatsiya religii I problema islamskogo ekstremizma v sovremennom Egipte: Diss. ... kand. polit. nauk. –Tashkent: TashGIV, 2000; Yovkochev Sh. Vliyaniye islama na formirovaniye sovremennoy politicheskoy sistemi ARE: Avtoryef. diss. ... dok. polit. nauk. –Tashkent: TashGIV, 2009; Babadjanov B. Ferganskaya dolina: istochnik ili jertva islamskogo fundamentalizma? / Syentralnaya Aziya i Kavkaz. – 1999. – №4(5); Babadjanov B., Muminov A., fon Kyugelgen. Disputi musulmanskiy religioznix avtoritetov v Syentralnoy Azii v XX veke: kriticheskiye izdaniya i issledovaniya istochnikov. –Almati: Dayk-Press, 2007; Munavvarov Z., Hasanov A. Islom: hanafiylik va vahhobiylik. –Toshkent: Movarounnahr, 1998; Rajabova M.A. Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning jinoiy-huquqiy muammolari: yurid. fan. doktori dis... avtoref. –Toshkent, 2002; Toshqulov J. Terrorizmga qarshi kurashning ayrim huquqiy kafolatlari. –Toshkent, 2008; Zakurlayev A. G’oyalar kurashi. –Toshkent: Movarounnahr, 2000; Zakurlayev A. O’zbekiston rivojiga tahdid solayotgan g’ayriqonuniy diniy oqim va terrorchilik tashkilotlari. Tariqatchilik, asliyat va mohiyat. –Toshkent, 2010; Muhammadsidiqov M. Arab mamlakatlarida davlat va din munosabatlari. Monografiya. –Toshkent: 2019; Islamov Sh. “ISHID” terrorchi tashkilotining axborot xuruji va uni bartaraf etish yo’llari: tarix fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD)... avtoref. –Toshkent, 2020.

⁷ Scientific works of authors are given in the list of references.

description of crimes in the category of extremism and terrorism as well as the development of a legal mechanism to combat it.

However, the breadth of researches on these issues does not indicate that it has been studied enough. As the threat of new forms of destructive movements based on religious bigotry continues in any corner of the world, this problem remains to be one of the most pressing issues awaiting its solution.

An analysis of the existing researches shows that the activities of the Muslim Brotherhood and the religious and political organizations formed under its influence have not been comprehensively studied. Also no comprehensive study on the Muslim Brotherhood's threat to Central Asia and ways to prevent it has been performed yet.

Relation of the topic of the dissertation to the plans of research work of the higher education institution where the dissertation was completed. This dissertation was carried out in accordance with an article “Social rehabilitation of people affected by extremist ideas in the process of globalization” of the plan of research work of the International Islamic Academy of Uzbekistan for the years between 2018-2020.

The purpose of the research is to reveal the destructive activities of the Muslim Brotherhood.

The research tasks are as following:

- to determine the history of modern religious fanatic movements from an evolutionary point of view;

- to illuminate the essence, ideological foundations, organizational structure, methods of activity of the Muslim Brotherhood based on historical facts and evidence;

- to demonstrate the role of Hassan al-Banna and Sayyid Qutb in the formation of the Muslim Brotherhood;

- to identify extremist and terrorist organizations formed in Egypt on the basis of the Muslim Brotherhood and to analyze their interrelationships;

- to explain the role of the Muslim Brotherhood in the Arab Spring protests;

- to justify that the ideas of destructive actions contradict the essence of Islam on the basis of verses from the Qur'an, hadiths, opinions of famous scholars and other sources;

- to study the activities of associations formed in Uzbekistan under the influence of the Muslim Brotherhood and to take measures to prevent religious, spiritual and ideological threats in the region;

- development of recommendations based on the positive experience of Uzbekistan and the Arab Republic of Egypt in the fight against extremism and terrorism.

The object of the research is influence of the Muslim Brotherhood to socio-political life of Egypt.

Subjects of the research are emergence of Muslim Brotherhood and threat of radical movements formed under its influence to the stability and security of

Uzbekistan.

Research methods. In the dissertation used the following research methods: complex approach, dialectical, historical, logical, analysis, synthesis and comparative analysis of scientific knowledge.

The scientific novelty of the research is as follows:

it was revealed that the foundations of suicide, that is, the canonization of shahidism (martyrdrom), practiced by radical movements, were first laid in the book of Hasan al-Banna "*Fannul mavt*" ("The art of death"), where he tried to link this action with holy scriptures;

it is disclosed that the extremely radical concept of Sayyid Qutb - the leader of the Muslim Brotherhood related with the practice of "*al-tamkin*" (seizure of power), became a key tool in justifying the subversive activities of modern extremist and terrorist groups;

it was substantiated that Muslim Brotherhood's systematic management hierarchy and programmatic goals had a direct impact on the methods of extremist organizations such as Hizb ut-Tahrir;

it was shown that Egypt's long-lasting policy of coercion in the fight against extremism and terrorism shifted to ideological propaganda, especially in the wake of the Arab Spring, since 2014, due to the fact that it was not effective enough. Which proved that the idea of "Enlightenment against Ignorance" practiced by Uzbekistan is the most effective way.

The practical results of the research are as follows:

Through the study of methods, behaviors and ideas it was revealed that the interdependence of religious and political organizations such as Shabab Muhammad, al-Takfir wal-Hijra, al-Jamaat al-Islamiya, al-Jihad, which emerged in Egypt under the influence of the Muslim Brotherhood in the twentieth century, and Hizb ut-Tahrir al-Islami which operated in Central Asia, particularly in Uzbekistan;

It has been proven that the Muslim Brotherhood has contributed to the emergence of many extremist organizations not only in Egypt, but also in Lebanon, Algeria, Tunisia, Sudan, Syria, Kuwait, Jordan, Libya, Pakistan, Russia and Central Asia;

By exposing the destructive nature of extremist and terrorist organizations, conclusions and recommendations were offered recommendations to combat such threats with enlightenment against ignorance among the population, especially the younger generation.

Reliability of the research results is explained by the fact that the collections of materials of national and international scientific conferences, special journals listed in the Higher Attestation Commission and articles published in foreign scientific journals, conclusions, suggestions and recommendations are implemented in practice.

The scientific and practical significance of the results of the dissertation.

The scientific significance of the research is explained by the fact that it can serve as a basis for new scientific approaches and further researches in studying various sects, improving the scientific and theoretical aspects of working with sects, strengthening the knowledge and skills of younger generations to protect their hearts from ignorance and alien ideas.

The practical importance of the research is that the comments, analytical and conceptual conclusions presented in the dissertation can be useful in preparing textbooks, manuals, lecture notes for International Islamic Academy of Uzbekistan on such subjects as “Fundamentals of forming immunity against threats under the guise of religion”, “Islam and modernity”, “Culture of consuming the information”.

Implementation of research results. Based on the results of a study of the activities of the Muslim Brotherhood in the socio-political life of Egypt in the early XX-XXI centuries:

The information on the fact that the basis of the suicide practice carried out by modern radical movements was first applied by Hassan al-Banna’s idea of linking “Fannul-mawt” (“Art of death”) with religious texts in the meaning of “allowing martyrdom” was used in a textbook for religious educational institutions under the auspices of the Muslim Board of Uzbekistan and in the author's book “The trap of ignorance” for imams (Reference of the Muslim Board of Uzbekistan dated November 10, 2020, № 2214). As a result, the issues of preventing attacks under the guise of religion, which today threaten social stability and development, and educating young people in the spirit of healthy faith and tolerance were revealed;

The scientific and theoretical summaries about the facts that the Muslim Brotherhood has become a kind of incubator for extremist organizations operating in various countries, and at the same time, very radical concept of Sayyid Qutb – the leader of the association on practicing “takfir” has become a key tool in justifying the destructive actions of modern extremist and terrorist groups were used in the process of re-training of law enforcement officers, the formation of a database of extremist and terrorist organizations, as well as the preparation of a training manual for inspectors “Extremism and terrorism – the enemy of development” (Reference of the Ministry of Internal Affairs dated November 28, 2020 № 3150). As a result, police officers were informed that the ideas propagated by fanatical sects were completely alien to the essence of Islam;

The information about the Muslim Brotherhood’s structural hierarchy and programmatic goals of “establishing a caliphate” have had a direct impact on the methods of extremist organizations such as Hizb ut-Tahrir embedded in the content of several books as “Enlightenment against ignorance”, “There is no salvation but knowledge”, “Prevention of extremism and de-radicalization” (Reference of the Committee on Religious Affairs under the Cabinet of Ministers dated November 3, 2020 № 5461). The results of the study have played an important role in increasing the effectiveness of spiritual and educational works and rehabilitating of citizens affected by destructive ideas;

The scientific-theoretical conclusions regarding Egypt's long-lasting method of using force in combating extremism and terrorism that has changed to ideological propaganda due to its ineffectiveness in the condition of information war, justifying the motto "Enlightenment against ignorance" chosen by Uzbekistan were used in the preparation of the textbook "Fundamentals of the formation of immunity against threats under the guise of religion" for higher education institutions (recommended for publication in accordance with the order of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan dated December 27, 2019 № 1186). As a result, it served to form in the minds of students a deeper understanding of the negative consequences of bigotry, extremism and terrorism, a clear knowledge and perception of destructive sects that threaten the stability of society;

Scientific and practical recommendations based on the positive experience of Uzbekistan in the fight against extremism and terrorism were used in the development of the "Enlightenment against ignorance" section in the scientific-historical concept of the Center for Islamic Civilization in Uzbekistan and formation of the museum exposition (Reference of the Center for Islamic Civilization in Uzbekistan under the Cabinet of Ministers dated August 28, 2020 № 234/20). This scientific result was the basis for the struggle against ignorance with enlightenment, educating the younger generation in the spirit of humanistic ideas, national pride and honor.

The approbation of the research results. The results of this research were discussed at 3 international and 15 national scientific conferences.

Publication of the research results. 23 scientific works, including 1 pamphlet, 1 co-authored textbook, 3 textbooks and 10 books, as well as 8 articles (6 in national and 2 in foreign journals) were published on the subject of the research in scientific publications recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan.

The structure and scope of the dissertation. The dissertation consists of the parts such as an introduction, three chapters, conclusion, list of sources and references and appendices. Dissertation consists of 155 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introduction part substantiates the actuality and necessity of the dissertation, the objective of the research and its tasks, as well as the object and subject of the work, the relevance of the research to the priorities of the development of science and technology as well as information on the scientific novelty of the research, practical results, reliability of results, scientific and practical significance, implementation of the results in practice, publication, structure and scope of the work were identified.

The first chapter of the dissertation titled "**Scientific and theoretical basis for the study of the activities of the Muslim Brotherhood**" illuminates the most dangerous aspects of extremism and terrorism that are the pursuit of power through

politicization of religion, inciting discord among people, committing acts of terrorism and using it for own interests.

The study also reveals the origins, spread, activities and specific directions of the early sects that caused the first conflicts, in order to determine the history of the origin of modern religious fanatic movements from an evolutionary point of view.

This chapter explains that the roots of extremist movements under the guise of Islam go back to the second half of the reign of caliph Uthman (r.a.) and to kharijites who formed a religious-political trend during the caliphate of Ali (r.a.). The books of Abdul Karim Shahrستاني⁸, Abdul Qahir al-Baghdadi⁹, Abu al-Hasan al-Ash'ari¹⁰, Ibn Hajar al-Asqalani¹¹ were studied and the origins, stages of formation and ideological views of kharijites were described. In addition, it was substantiated that the kharijites who committed destructive acts in the name of religion and became known for their heinous acts and crimes waged destructive wars against groups that did not adhere their beliefs. These wars resulted in the death of many people. The path they took was completely contrary to the basic tenets of Islam, especially the beliefs of Ahl al-Sunnah wal Jama'ah.

Methods and ideas propagated by the kharijites later opened the door to continuous conflicts. As a result, Muslim world was divided into religious and political sects with specific directions. An example of this is the "Salafi" movement, which sprouted in the XIII-XIV centuries and is now forming its own structures, on which all extremists are ideologically based.

Taqi al-Din Ahmad ibn Taymiyyah (1263-1328), the Syrian scholar who created the doctrine of "revolutionary struggle" in Islam, developed the theoretical and doctrinal foundations of "Salafism". While it was obvious that kharijites were contrary to dominant religious beliefs, Ibn Taymiyyah, on the other side, was of greatest theologians of his time. His works consist of more than a hundred volumes and form an integral part of the medieval Islamic heritage recognized by all. Fanatics in their own interests used this recognition of Ibn Taymiyyah¹². Despite having a mature scientific potential in the Islamic sciences Ibn Taymiyyah was severely criticized by his contemporaries and the scholars of the next century due to his fanatical views.

Eventually, all of those sects that has nothing to do with true essence of Islam, faced to extermination. However, the ideas they propagated have given rise to new forms of destructive organizations, which is proves that the ideological struggle is more dangerous than any other threat. The above views reincarnated in the "teachings" of modern religious and political organizations that emerged in the twentieth century. Hassan al-Banna (1906-1949), Sayyid Qutb (1906-1966), Shukri Mustafa (1942-1978), Muhammad abd-al-Salam Faraj (1954-1982), Ayman al-Zawahiri (1951), who were of Egyptian origin, contributed to the intensification of destructive sects through their radical views. Thus, in March 1928, the Muslim

⁸ Muhammad ibn Abdulkarim Shahrستاني. Al-Milal va an-nihal. –Bayrut: Dor al-Kutub al-ilmiya, 1992.

⁹ Abdulqohir ibn Tohir ibn Muhammad Bag'dodiy. Al-Farq bayna-l-firaq. –Bayrut: Dor al-ma'rifa, 1986.

¹⁰ Abul Hasan Ash'ariy. Maqolotul islomiy. 1/207.

¹¹ Ibn Xajar Asqaloniyy. "Fathul Boriy sharh sahihul Buxoriy".

¹² Munavvarov Z.I., Hasanov A.A. Islom: hanafiylik va vahhobiylik. –Toskent: Movarounnahr, 1998. – P.34.

Brotherhood was founded by Hassan al-Banna in the Egyptian city of Ismailia and from its earliest days functioned as a religious, political and social movement.

Hassan al-Banna proposed a program of so-called revival of not only Egypt but also the entire Muslim world, which was developed by the Muslim Brotherhood as the most acceptable path. The program advocated to convince the Qur'an and the Shari'a as the sole source of regulation and governance for Muslim families, individuals, societies and states, also the need for all Muslims to return to the original Islam of the time of Prophet Muhammad (pbuh) and the Caliphs¹³. At the same time, the main goal of the organization is to purify the Islamic world, to build an "Islamic state" in the territory of the former Muslim countries, that is, to unite the Muslims of the world as a community. To achieve this goal, the organization set following tasks:

- encouraging a return to pure Islam on the basis of the principles of the Qur'an and Sunnah and following the "salaf";
- implementation of Islamic Shari'a in political, economic, social and educational spheres;
- to convey Islam based on the approach of the Muslim Brotherhood to the people and to achieve the unity of the Islamic Ummah;
- reforming the government until it becomes an "Islamic state" ruled only by Shari'a law;
- development of relations with the supporters of the "Muslim Brotherhood" across the Muslim world¹⁴.

Hassan al-Banna stresses that there must be a single party for whole Islamic world and the Muslim Brotherhood has been established to carry out these tasks. At the same time, his ideas are mainly reflected in his books, pamphlets and articles "Between past and present" (بين الأمس واليوم – *Baynal ams wal-yawm*), "The book of the principles" (رسالة التعاليم – *Risalatut-ta'alim*), "The art of death" (فن الموت – *Fannul-mavt*), "Collection of lectures" (مجموعة الرسائل – *Majmuat ar-rasail*). In particular, Hassan al-Banna's famous motto that makes up main way of Muslim Brotherhood, "Allah is our objective. The Prophet is our leader. Qur'an is our law. Jihad is our way. Dying in the way of Allah is our highest hope" was derived from his book "The book of the principles"¹⁵.

In addition, the first chapter of the dissertation also analyzes the gradual changes in the activities of the Muslim Brotherhood at different times. In particular, the first "introductory phase" (مرحلة التعريف – *marhalat at-ta'rif*) is a period of promotion and ideological propaganda. The second "formation phase" (مرحلة التكوين – *marhalat at-takwin*) is gathering loyal supporters, the training of "religious propagandists" and mobilization of militants. The third "stage of realization" (مرحلة التنفيذ – *marhalat at-tanfiz*) is the implementation of the ideas of

¹³ Saloh Abu as-Sa'ud. Al-Marja' al-komil fi-l-firaq va-l-jamoot va-l-mazohib al-islomiya. –Qohira: Maktabat an-nofiza, 2005. – P.249.

¹⁴ Youssef H. Aboul-Enein. Al Ikhwan Al Muslimeen: The Muslim Brotherhood. Military Review. – P.26-31.

¹⁵ Moni' ibn Hammud al-Juhaniy. Al-Mavsuat al-muyassara fi-l-adyon va-l-mazohib va-l-ahzob al-muosira // Ishrof va taxtit va murojaat. –Ar-Riyod: Dor an-nadva al-olamiya, 2003. – P.202.

the movement, which, according to Hassan al-Banna, can be achieved through strong belief, pure faith and constant endeavor¹⁶.

Until 1938, the Muslim Brotherhood denied any involvement in politics. Under the influence of extremist ideas and claims the organization's style began to shift from propaganda to violent action with the main emphasis on terrorism¹⁷. Since then, the Muslim Brotherhood became a structure which widely used the method of terror.

The research analyses the activities of Muslim Brotherhood and chronologically shows how it has shunted over the time. Sayyid Qutb, the ideological theorist of extremism in the guise of Islam, worked to update the ideological basis of the movement. His works *Social Justice in Islam* (العدالة لإجتماعية في الإسلام – *al-Adala al-ijtima'iya fil-Islam*)¹⁸, "In the Shade of the Qur'an" (في ظلال القرآن – *Fi zilal al-Qur'an*)¹⁹, "Milestones" (معالم في الطريق – *Ma'alim fit-tariq*)²⁰ are said to have aggravated the teachings of Hassan al-Banna.

In general, the study justifies that radical ideas in the guise of Islam, which have come a long way have found a unified, holistic expression in the views of the leaders of the Muslim Brotherhood, Hassan al-Banna and Sayyid Qutb. As a result, in the 70s and 80s of the twentieth century, the groundwork was laid for the emergence of many radical movements.

In the second chapter, entitled **"The Evolutionary Stages of Religious and Political Organizations in Egypt"** the activities of Hassan al-Hudaybi (1891-1973), Umar al-Tilmisani (1904-1986), Muhammad Hamid Abu al-Nasr (1913-1996), Mustafa Mashhur (1921-2002), Ma'mun al-Hudaybi (1921-2004), Mohammed Mahdi Akef (1928-2017), Mohammed Badie (1943), Mahmoud Ezzat (1944) the leaders of Muslim Brotherhood, who led the association in different years after Hassan al-Banna, were analyzed.

The second half of the twentieth century was marked by the intensification of the Muslim world, especially the changes in the internal and foreign policies of the Arab countries. Because of the revolution in Egypt on July 23, 1952, the monarchy in the country collapsed and state power passed to the Egyptian Revolutionary Council. In fact, Gamal Abdel Nasser (1918-1970), the leader of the Free Officers Movement, has made an agreement with Hassan al-Hudaybi, the leader of the Muslim Brotherhood to work cooperatively in the preparing process for a revolution against the monarchy²¹. They even worked out a plan for a military coup together. However, in the end, Gamal Abdel Nasser changed his mind and the Free Officers decided to act independently.

¹⁶ Amin S. "Ad-Da'va al-islamiya". –Qohira, 1981. – P.144-145.

¹⁷ Ar-Rafii. *Neposredstvenno posle yegipetskoy revolyusii*. T.2. –Kair, 1951. – P.264.

¹⁸ Sayyid Qutb. *Social Justice in Islam*. – (Translated by John B.Hardie & Hamid Algar). – New York: Islamic Publications International (Revised edition) 2000.

¹⁹ Sayyid Qutb. *In the Shade of the Qur'an*. – (Translated and Edited by Adil Salahi & Ashur Shamis). –United Kingdom: The Islamic Foundation, 2000.

²⁰ Sayyid Qutb. *Milestones*. New York: Mother Mosque Foundation. 1981.

²¹ Borisov A. *Rol islama vo vnutrenney i vneshney politike Yegipta (XX vek)*. –Moskva: Nauka. Glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturi, 1991. – P.72.

Proponents of extremist structures initially applauded the July revolution in the country, as they saw the overthrow of a so-called anti-Islamic dictatorship. In particular, the leader of the Muslim Brotherhood, Hassan al-Hudaybi, was adamant that the new government would choose the path of Islamic development²². However, when they realized that Gamal Abdel Nasser, who came to power, intended to build a secular state, not an “Islamic state”, they turned their backs on the leaders of the revolution and expressed their protest.

Unable to reach an agreement with the Egyptian government, the Muslim Brotherhood demanded a referendum on the establishment of an Islamic state in the country²³. Naturally, government leaders did not comply with their demands. On the contrary, the Egyptian government, which initially allowed the Muslim Brotherhood to operate openly, subsequently revoked this right.

Immediately, at the end of 1953, the leader of the organization, Hassan al-Hudaybi, announced the disbandment of the “Secret Division” (Special Apparatus) of the movement led by Abdul-Rahman al-Sanadi²⁴. In this way, they were supposed to demonstrate to the government that they were far from using terrorist methods. But the Muslim Brotherhood was ready to become a mobile militant group in any case necessary.

In 1974, Umar al-Tilmisani, a member of the Muslim Brotherhood, took over the power. He announced that the organization would renounce the use of violent struggle and gradually become a parliamentary-type political party²⁵. In his view, terrorism does not realize the idea of the organization, but leads to moral destruction. Tilmisani always said, “The call is carried out with gentleness, neutrality and wisdom”²⁶.

Although the Muslim Brotherhood has refrained from using force in the country, its ideas of “returning to true Islam”, “establishing Shari’a law” and building an “Islamic state” have remained unchanged. The Muslim Brotherhood refused to fight for Arab unity and put Pan-Islamism in second. In the first place, they attached great importance to the “Islamization” of Egypt²⁷. As a result, in the 1970s and 1980s, members of the Muslim Brotherhood split into moderate and radical groups.

The second chapter of the dissertation provides analysis on the fact that the structure of the Muslim Brotherhood became a model for modern terrorist organizations. This structure includes such branches in the Muslim Brotherhood as “family” (أسرة – *usra*), “tribe” (عشيرة – *ashira*), “group” (رحل – *raht*), “community” (كتيبة – *katiba*) and these formed a “big family” pyramid with a

²² Anawati G.C. Les grands courants de la pensee religieuse musulmane dans L’Egipe contemporaine. – P.28.

²³ Maxorin V. “Bratya-musulmane: vixodyashiye iz podpolya” // Nezavisimaya gazeta. 25.12.1997.

²⁴ Ignatenko A.A. Xalifi bez xalifata. Islamskiye nepravitelstvenniye religiozno-politicheskiye organizasii na Blijnem Vostoke: istoriya, ideologiya, deyatelnost. –Moskva: Nauka, 1988. – P.92.

²⁵ Biryukov Ye. Islamskiy radikalizm v Yegipte. Materiali nauchnoy konferensii, posvyashyennoy pamyati V.V.Posuvalyuka “Arabskiy mir na rubeje III tisyacheletiya”. –Moskva: ISAA pri MGU, 2000. – P.29.

²⁶ Moni‘ ibn Hammod al-Juhaniy. Al-Mavsuat al-muyassara fi-l-adyon va-l-mazohib va-l-ahzob al-muosira // Ishrof va taxtit va murojaat. –Ar-Riyod: Dor an-nadva al-olamiya, 2003. – P.200.

²⁷ Yovqochev Sh., Bobojonov B., Rahimjonov D., Abdusattorov A., Soliev A. Islom va hozirgi zamon. –Toshkent: Toshkent islom universiteti, 2010 – P.120.

strong hierarchical system²⁸. As a result, this hierarchy was reflected in the organizational structure of many extremist organizations. In particular, such cells are called “khalqa” in the Hizb ut-Tahrir and Akramiya movements, which operated in Uzbekistan.

Such a secret hierarchical system led to the establishment of strong control over each member of the organization and the creation of a mechanism for organizing management through strict subordination²⁹.

The research comparatively reveals the interdependence of methods, directions and ideas of religious and political organizations which formed under the influence of Muslim Brotherhood, such as Shabab Muhammad, al-Takfir wal-Hijra, al-Jamaat al-Islamiya, al-Jihad and also Hizb ut-Tahrir al-Islami operated in Central Asia, particularly in Uzbekistan.

It was also observed that the Muslim Brotherhood had been active not only in Egypt but also in other countries in groups and associations with different names. In particular, it was also revealed that the Muslim Brotherhood served as the basis for “Islamic Progressives” in Lebanon, the “Ahl al-Da’wah” (Propagandists, أهل الدعوة) in Algeria, the “Harakaat-Tawjeeh al-Islami” (The movement of facing to Islam, حركة التوجيه الإسلامي) or the “Al-Ittijah Al-Islami” (“Islamic Views”, الاتجاه الإسلامي), “al-Jabha al-Islamiyya al-qawmiya” (“National Islamic Front”, الجبهة الإسلامية القومية), “Jabha al-Misaq al-Islami” (“Islamic Charter Front”, جبهة الميثاق الإسلامي) in Sudan, “At-Talia al-muqatila” (“Warring avant-garde”, الطليعة المقاتلة), “al-Jabha al-Islamiya” (Islamic Front, الجبهة الإسلامية) in Syria, Jamiat al-Islah (Association of Reforms, جمعية الإصلاح الاجتماعي) in Kuwait and other extremist and terrorist organizations in Tunisia, Jordan, Libya and Pakistan.

This chapter also analyzes the aggravation of the socio-political situation in Egypt at the beginning of the XXI century and the revolutionary demonstrations and protests in the country. These demonstrations were referred to in various sources as the Arab Spring, the Arab Awakening, the Pan-Arab Revolution and the Arab Uprising. The Arab Spring is the culmination of a series of rapid political changes in North Africa and the Middle East in 2011³⁰. In it, the mass movement, which ended with the resignation of Hosni Mubarak, also revived the opposition forces in the Arab Republic of Egypt. At the same time, the activities of the Muslim Brotherhood, which had become a universal religious movement, became more transparent and political.

As a result, on June 24, 2012, the leader of the Freedom and Justice Party, the political wing of the association, Mohamed Morsi, was elected President of Egypt. However, the policies pursued by Morsi soon led to a sharpening of the opposition against him and to failure of Muslim Brotherhood’s administration. These events are analytically covered in the study.

²⁸ Hammod Mahmud Ismoil. Hasan al-Banno va jamoat al-ixvon al-muslimin bayna-d-din va-s-siyosa (1949-1982). –Qohira: Dor ash-shuruq, 2010. – P.312.

²⁹ Yovkochev Sh. Politizatsiya religii I problema islamskogo ekstremizma v sovremennom Egipte: Diss. ... kand. polit. nauk. –Tashkent: TashGIV, 2000. – P.156-158.

³⁰ Komleva N. Arabskaya vesna: geopoliticheskiy aspekt. https://www.philos.lv/City_raksti/Arabskaja.html

The third chapter, entitled **“Ways to combat the threat of extremism and terrorism in the Arab Republic of Egypt and Uzbekistan”**, reveals that the ideas and principles of religious and political organizations formed under the influence of the Muslim Brotherhood contradict the essence of Islam. It was proved based on Qur’anic verses, hadiths and famous scholars’ thoughts. It says that the radical ideas and programs of Hassan al-Banna and Sayyid Qutb, the main leaders of the Muslim Brotherhood, became a key tool in justifying the subversive activities of modern extremist and terrorist groups.

It was revealed that the concept of “al-tamkin” (seizure of power), developed by Sayyid Qutb, claims that all Muslim societies and heads of state today are disbelievers and that a divine jihad must be declared against all of them. It was analyzed that this concept had served as a specific methodological guide for extremist and terrorist groups that have emerged in recent times. Muhammad Sallabi, the ideological ideologue of the Muslim Brotherhood, wrote a book entitled “Fiqh an-nasr wa al-tamkin fi al-Qur’an al-Karim” in order to substantiate the concept of “al-tamkin”. Interpreting the verses of the Qur’an for his own purposes, Sallabi concluded, “Muslims should strive for political power”³¹.

It is known that violence, conflicts, disagreements, radical movements in the Arab countries manifested themselves mainly in the Arab Republic of Egypt, one of the hottest spots in the region, through which it has influenced other neighboring continents and countries.

Egypt was one of the first Arab countries to face the problem of extremism and terrorism in its modern form as a result of the activities of the Muslim Brotherhood. Under Egyptian President Gamal Abdel Nasser, the Muslim Brotherhood has repeatedly approached the government and then came under pressure from it.

Under Anwar Sadat (1918-1981), on the other hand, the role of Islam in the country increased dramatically. He was more lenient than Gamal Abdel Nasser in his multifaceted collaboration between religious and political organizations and the military. Initially the new Egyptian government led by Anwar Sadat welcomed the activities of various religious organizations, paving the way for fanatic groups. Even Anwar Sadat contacted the Muslim Brotherhood in the summer of 1971, declaring his pride in the organization’s founder, Hassan al-Banna³². In this way, he removed some restrictions on the activities of the Muslim Brotherhood and began releasing members of the organization arrested by the government of Gamal Abdel Nasser. He explained this situation by the fact that the political balance in Egypt is changing for the better after Gamal Abdel Nasser.

Policy of Egyptian President Anwar Sadat to tolerate the radical movements such as Muslim Brotherhood to use them against the country’s “leftist” forces led to the emergence of new destructive associations that flag religious ideas and the growth of existing movements in size and influence.

³¹ See: Ali Muhammad al-Sallabi. “Fiqh an-nasr wa at-tamkin fi al-Qur’an al-karim”. –Bayrut. Dor al-ma’rifa, 2009. – P.10-12.

³² Borisov A. Rol islama vo vnutrenney i vneshney politike Yegipta (XX vek). –Moskva: Nauka. Glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturi, 1991. – P.126.

According to the data, by the end of the 1970s, there were 22 radical opposition organizations operating in the country³³. As a result, such qualitative changes came to a logical conclusion with the assassination of Anwar Sadat by the Egyptian organization “al-Jihad”. Under Hosni Mubarak (1928-2020, who ruled the country from 1981 to 2011, extremist activities intensified. Allowing members of the organization to participate in the elections paved the way for the expansion of the Muslim Brotherhood and having its influence in society.

This, in turn, led to a re-tightening of state control over the activities of destructive organizations in the Arab Republic of Egypt. From the first days of Abdel Fattah el-Sisi’s presidency, the fight against extremism and terrorism was one of the government’s priorities. This is because the Muslim Brotherhood also had a large influence on the government. About 300 officials of the movement were expelled from the government and state organizations.

On December 24, 2013, the Egyptian government announced its decision to include the Muslim Brotherhood in the terrorist organization. It was stated that strict measures will be taken in accordance with the law against anyone who participates in the activities of the Muslim Brotherhood, provides financial support or promotes their ideas³⁴.

In June 2015, the Al-Azhar Observatory for Combating Extremism was established at the Al-Azhar Complex to study the activities of extremist and terrorist organizations and to analyze the expected threats. It has become one of the main institutions of the Arab Republic of Egypt in the fight against extremism. Its purpose is to monitor the processes associated with extremist ideas and ideologies spread by terrorist groups in the media³⁵.

At the same time, the Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies, established in 1968, specializes in the study of regional, international political and strategic issues. Today, the scope of the Center’s activities has expanded and the analysis of the religious situation in the Middle East, in particular the country, the fight against extremism and terrorism has become one of the main tasks³⁶.

Although the Arab Republic of Egypt has achieved a number of positive outcomes as a result of its active fight against radical forces, its decades-long experience in combating extremism and terrorism relying mainly on the use of force, seeking to eliminate it only through sanctions showed that this policy led to the consequence of this adverse event and it was equal to a one-sided struggle.

This chapter analyzes in details that the threat of extremism and terrorism has not bypassed the countries of Central Asian region, and the activities of religious and political organizations formed under the influence of the Muslim Brotherhood in the region, in particular in Uzbekistan.

³³ Biryukov Ye. Islamskiy radikalizm v Yegipte. Materiali nauchnoy konferensii, posvyashyennoy pamyati V.V.Posuvalyuka “Arabskiy mir na rubeje III tisyacheletiya”. –Moskva: ISAA pri MGU, 2000. – P.29.

³⁴ An-Nas al-kamil li qarori majlis al-vuzaro bi i’loni “al-Ixvan” jama’a irhabiyya. <https://gate.ahram.org.eg/News/435113.aspx>

³⁵ Al-Azhar Observatory for Combating Extremism. <https://www.azhar.eg/observer>

³⁶ The Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies in Egypt. <https://www.iicss.iq>

In particular, it was revealed that the ideas of the Muslim Brotherhood became very radical in the region through the activities of Hizb ut-Tahrir. Therefore, by the decision of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan on September 26, 2016, the activities of the religious extremist movement Muslim Brotherhood were included in the list of organizations banned in the territory of Uzbekistan.

In fact, it is not coincident that radical movements such as the Muslim Brotherhood and Hizb ut-Tahrir, which propagate subversive ideas, are seeking the ways to infiltrate their ideas into the region. In particular, Uzbekistan is one of the centers of Islamic civilization in the region, which has contributed to the development of science for centuries, while the Arab Republic of Egypt is recognized as an important country in the Middle East and North Africa with favorable geostrategic location and strong demographic, diplomatic and geopolitical potential.

The study also mentions that the Muslim Brotherhood operated in Central Asia under various names. It was found that branches of the Kuwait charity Jamiat al-Islah al-Ijtimai (Society for Social Reforms, جمعية الإصلاح الإجتماعي) operated on behalf of the Muslim Brotherhood in Kazakhstan (Shymkent), Tajikistan (Dushanbe) and Kyrgyzstan (Bishkek).

At the new stage of development of our country, reforms aimed at ensuring freedom of religion and religious tolerance in society, the transmission of the rich scientific heritage of our great scientists to our people are continuing. In particular, the reforms being carried out by the President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev in the field of religion and enlightenment in our country, as well as in other sectors, have intensified. Imam Bukhari, Imam Tirmidhi, Imam Maturidi International Scientific Research Centers and the Center for Islamic Civilization were established.

At the meeting on the topic “Ensuring social stability, maintaining the purity of our sacred religion – the need of the present” held with the initiative of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoev on June 15, 2017, it was decided to take measures to call the victims of misguided sects to the right way, pardon those who are firmly on the path of recovery and are sincerely sorry. In this process, especially, a mechanism for the systematic organization of measures for return of people affected by sects from radical ideas (deradicalization), social adaptation (resocialization) and restoration of social status (rehabilitation) is set³⁷.

During the meeting between the Presidents of the two countries Shavkat Mirziyoyev and Abdulfattah al-Sisi on September 4-5, 2018 in Tashkent, special attention was paid to strengthening regional security, combating international terrorism and extremism. In this regard, a “Road Map” was developed between the two countries, aimed at exchanging experiences, establishing interagency relations and establishing a joint working group.

³⁷ See: Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – P.38.

In contrast to the Arab Republic of Egypt, the spiritual and educational foundations of the fight against extremism and bigotry in Uzbekistan have been consistently developed in a short period. At the same time, the peculiarity of the experience of Uzbekistan is that in the fight against such threats, special attention was paid not only to the use of force, but also to the systematic ideological struggle. In this regard, it was analytically substantiated that, on the example of the experience of Uzbekistan, the idea of “Enlightenment against ignorance” is the most effective way.

The comments, analytical results and conceptual conclusions presented in the study serve to understand the destructive nature of the “Muslim Brotherhood” and the sects formed under its influence, as well as to form ideological immunity against them.

CONCLUSION

Based on the results of theoretical and scientific-practical study of the research topic it was concluded that:

1. All sects in the history of early Islam have faced downturn these days, but the ideas they propagated have served as a basis of new forms of religious and political organizations. And it shows that the ideological struggle is more dangerous than any kind of threat.

2. The “Muslim Brotherhood” that was founded in Egypt, developed and systemized methods of the sects that emerged in the early history of Islam. In particular, it served as a unique model in the formation of such extremist and terrorist groups as al-Jamaat al-Islamiya, al-Jihad, al-Takfir wal-Hijra, Shabab Muhammad and Hizb ut-Tahrir al-Islami. Although there are certain differences in the methods of these extremist organizations, one can also see some common sides in their ideological views.

3. A scientific and critical analysis of the contribution of Hassan al-Banna and Sayyid Qutb in the emergence and formation of the Muslim Brotherhood shows that their activities led to a more radical form of modern-day fanaticism. Hassan al-Banna developed a new direction that served as a basis for many extremists today and put it into practice through the Muslim Brotherhood. His follower, Sayyid Qutb, in spite of not being official head the organization, is recognized as the second person, an ideological theorist the Muslim Brotherhood.

4. The organizational structure of terrorist organizations that emerged in the second half of 20th century is nearly identical. They were exactly or partly mastered from the Muslim Brotherhood, based on conditions and circumstances and tactical goals. The fact that Al-Jihaaz as-Sirr (Secret Division), formed by Hassan al-Banna under the Muslim Brotherhood, exists in almost every modern extremist movements, indicates the abovementioned fact. Although Hassan al-Hudaybi, the leader of the Muslim Brotherhood, announced that in 1953 he had disbanded the “Secret Division” of the organization, research shows that the organization’s violent militant groups continued to operate in later periods.

5. By the 1940s, the activities of the Muslim Brotherhood had taken on an overtly political character. In particular, this process stemmed from the strategy of changing the state structure during World War II, which was further intensified by violent and terrorist attacks involving them. The execution of a number of members of the Egyptian government and the assassination of the head of state were the culmination of this movement.

6. During the reign of Umar al-Tilmisani, who led the Muslim Brotherhood in the 1970s, the organization tried to abandon the use of violent struggle and gradually become a parliamentary-type political party. But the main goal has not changed. The main idea was to create a new system in society, while maintaining the principles of “Islamic law” and the structure of the “Islamic state”.

7. Although the protests in Egypt under the name of the “Arab Spring” were carried out against the former ruling regime, in fact the struggle was between extremist forces and supporters of secular governance. In the end, it became clear that the Arab Republic of Egypt had returned to a secular form of governance with the support of its people.

8. The activities of the Muslim Brotherhood were observed not only in Egypt, but also in Syria, Saudi Arabia, Palestine, Jordan, Lebanon, Iraq, Yemen, Sudan, Algeria, Morocco, Russia and Central Asia. It was revealed that they were members of groups with the same goal, but with different names.

9. The Muslim Brotherhood tried to present itself in a moderate and pragmatic way. At the same time, the Muslim Brotherhood's open denial of the terrorist organizations such as al-Qaeda has led the group not being seen as a threat for security in most European countries and some parts of the world in general. However, the comments, analytical results and conceptual conclusions presented in the research exposed the destructive activities of the Muslim Brotherhood.

10. A systematic analysis of the ideas proposed by Muslim Brotherhood, and revealing their anti-Islamic nature based on verses of Qur'an, hadiths and the opinions of prominent scholars, will provide a deeper understanding of its threatening face.

11. The government's policy of tolerance for destructive associations such as the Muslim Brotherhood in certain periods, its benevolent approach to its activities and its covert encouragement have led to the intensification of such movements or the emergence of new ones under its influence.

12. Violence, conflicts, disagreements, radical movements in the Greater Middle East were mainly manifested in the Arab Republic of Egypt, one of the hottest spots in the Arab world, through which it affected other neighboring regions and countries. Uzbekistan, which for centuries has made a significant contribution to the development of science and culture, as well as one of the crossroads of Islamic civilization, also plays an important role in the Central Asian region. At the same time, more than half of the region's population lives in Uzbekistan, and the number of issues related to the Islamic factor is much higher than in other neighboring republics. The study of these issues on the example of Egypt and Uzbekistan also served to reveal the importance of the research.

13. An analysis of the decades-long experience of the Arab Republic of Egypt in the fight against extremism and terrorism has shown that the desired result cannot be achieved using force alone. In addition, when taken in such a way, the roots that nourished them were left undamaged, and after some time they revived and resumed their activity.

14. The study proved once again that the glorious idea of “Enlightenment against ignorance” is a key factor in ensuring the stability of the socio-spiritual environment in our country, strengthening inter-religious tolerance and interethnic harmony.

Based on the results of the research, the following recommendations were made:

1. Organizing lectures on the topic “Destructive associations formed under the influence of the Muslim Brotherhood: the essence and goals” in the training courses for the representatives of religious institutions organized by the Center for Advanced Training at the International Islamic Academy of Uzbekistan and its regional branches. It includes the strengthening of theoretical and practical knowledge of representatives of religious institutions on dissuading the individuals from radical ideas (deradicalization), social adaptation (resocialization) and the restoration of social status (rehabilitation).

2. To take measures on using the research conducted by Al-Azhar Observatory for Combating Extremism and Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies as a methodological and practical guide in the fight against bigotry and extremism in cooperation with the Committee of Religious Affairs, the Center for Islamic Civilization in Uzbekistan, Imam Bukhari International Scientific Research Center and the International Islamic Academy of Uzbekistan.

3. Organizing internship and exchange programs for Uzbek religious scholars, scientists, researchers and specialists at the Al-Azhar Observatory for Combating Extremism and the Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies.

4. Application of the anti-propaganda mechanism against radical ideas developed in the framework of the research in the activities of the Information and Analysis Center for the Study of Religious and Social Processes under the Committee of Religious Affairs and the Imam Maturidi International Scientific Research Center under the International Islamic Academy of Uzbekistan.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.35/30.12.2019.IsI/Tar/F.57.01 ПО
ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ
МЕЖДУНАРОДНОЙ ИСЛАМСКОЙ АКАДЕМИИ УЗБЕКИСТАНА**

МЕЖДУНАРОДНАЯ ИСЛАМСКАЯ АКАДЕМИЯ УЗБЕКИСТАНА

ШЕРМУХАМЕДОВ КОМИЛЖОН АБДУВАЛИЕВИЧ

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АССОЦИАЦИИ
«БРАТЬЯ-МУСУЛЬМАНЕ» В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ
ЖИЗНИ ЕГИПТА В XX – НАЧАЛЕ XXI ВЕКА**

07.00.04 – Религиоведение

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD)
ПО ИСТОРИЧЕСКИМ НАУКАМ**

ТАШКЕНТ – 2021

Тема диссертации доктора философии (PhD) по историческим наукам зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за номером B2017.1.PhD/Tar48.

Диссертация выполнена в Международной исламской академии Узбекистана.

Автореферат диссертации на трёх языках (узбекском, английском, русском (резюме)) размещен на веб-странице Научного совета (www.iiiau.uz) и на Информационно-образовательном портале «ZiyoNet» (www.ziynet.uz).

Научный руководитель: **Хасанов Ахаджон Ахмеджанович**
доктор исторических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Бабаджанов Бахтиёр Мираимович**
доктор исторических наук

Закурлаев Абдумутал Каримович
доктор юридических наук, доцент

Ведущая организация: **Институт востоковедения**
имени Абу Райхана Беруни

Защита диссертации состоится **«24» апреля 2021 года в 11.00 часов** в виде онлайн/оффлайн заседании Научного совета DSc.35/30.12.2019.IsI/Tar/F.57.01 при Международной исламской академии Узбекистана (Адрес: 100011, г. Ташкент, ул. А.Кадыри, 11. Тел: (99871) 2440056; факс: (99871) 244-00-65; e-mail: info@iiiau.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Международной исламской академии Узбекистана (зарегистрирована за № 75). (Адрес: 100011, г. Ташкент, ул. А.Кадыри, 11. Тел: (99871) 244-00-56; факс: (99871) 244-00-65; e-mail: info@iiiau.uz).

Автореферат диссертации разослан «29» марта 2021 года.
(реестр протокола рассылки № 1 от «15» марта 2021 года)

Ш.А. Ёвкочев

Председатель научного совета по присуждению ученых степеней, доктор политических наук, профессор

Н.А. Мухамедов

Ученый секретарь научного совета по присуждению ученых степеней, доктор исторических наук, доцент

З.М. Исламов

Председатель научного семинара при научном совете по присуждению ученых степеней, доктор филологических наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Цель исследования – раскрытие деструктивной деятельности организации “Братья-мусульмане”.

Задачи исследования:

- анализ истории возникновения современных религиозно-экстремистских организаций с точки зрения эволюционного подхода;
- освещение на основе исторических фактов и материалов сущности, идеологических основ, организационной структуры, а также методов деятельности ассоциации “Братьев-мусульман”;
- обозначение роли Хасана аль-Банни и Сейида Кутба в формировании религиозно-политической организации “Братья мусульмане”;
- выявление и проведение сравнительно-сопоставительного анализа взаимосвязи террористических организаций, возникших в Египте под непосредственным воздействием “Братьев-мусульман”;
- изучение роли ассоциации “Братьев-мусульман” в событиях, получивших названия “Арабская весна”;
- обоснование абсолютного несоответствия идей деструктивных организаций, возникших под воздействием “Братьев-мусульман” с истинной сущностью ислама, опирающейся на Коран, хадисы и мнения известных ученых;
- изучение деятельности деструктивных религиозных организаций, сформированных на территории Узбекистана под воздействием “Братьев-мусульман” и разработка мер по предотвращению угроз религиозного, идейного и духовного характера в регионе;
- разработка рекомендаций на основе положительного опыта Узбекистана и Египта по противодействию экстремизму и терроризму.

Объектом исследования является деятельность ассоциации “Братья-мусульмане” в социально-политической жизни современного Египта.

Предмет исследования – история создания ассоциации “Братья-мусульмане”, радикальные течения, сформированные под непосредственным влиянием этой организации, а также угроза стабильности и безопасности Узбекистана, исходящая от них.

Методы исследования. В диссертации использованы такие методы, как комплексно-исторический подход, диалектический метод научного познания, сопоставительный анализ и синтез, а также метод контент-анализа текстов.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

установлено, что акт суицида, то есть “шахидизм”, практикуемый современными радикальными течениями впервые был описан в произведении Хасана аль-Банни “Фанну-л-мавт” (فن الموت – “Искусство смерти”), в которой автором сделана попытка обосновать данное действие на основе текстов священных писаний;

выявлено, что крайне радикальная концепция Сейида Кутба – идейного лидера “Братьев-мусульман”, связанная с практикой “ат-тамкин” (التمكين – “захват власти”), стала для современных экстремистских и террористических

группировок основным инструментом в деле оправдания их деструктивного поведения;

доказано, что иерархическая организационная структура и программные цели ассоциации “Братья-мусульмане”, непосредственно повлияли на методы других экстремистских организаций, например, таких как “Хизбут-тахрир”;

обосновано, что недостаточная эффективность принципа применения силы, в течение многих использовавшегося в Египте в борьбе против экстремизма и терроризма, особенно после событий “Арабской весны”, привела к замене последнего в период после 2014 года методом идейной пропаганды, что, в свою очередь, доказывает эффективность практикуемого в Узбекистане метода “Просвещение против невежества”.

Внедрение результатов исследования. На базе результатов изучения деятельности ассоциации “Братья-мусульмане” в общественно-политической жизни Египта в начале XX-XXI веков:

Сведения о том, что акт суицида, то есть “шахидизм”, практикуемый современными радикальными течениями, и впервые описанный в произведении Хасана аль-Банна “Фанну-л-мавт” (“Искусство смерти”), в которой автором сделана попытка обосновать данное действие на основе текстов священных писаний, были использованы при подготовке учебников для религиозных учебных заведений при Управлении мусульман Узбекистана, а также написании книги “Жаҳолат тўри” (“Сеть невежества”) для имамов, проходивших курсы по повышению квалификации (Справка Управления мусульман Узбекистана от 10 ноября 2020 года №2214).

Научно-теоретические выводы о том, что крайне радикальные концепции лидера ассоциации “Братья-мусульмане” Сейида Кутба стали ключевым инструментом для оправдания деструктивных действий современных экстремистских и террористических групп, были использованы на курсах по повышению квалификации сотрудников правоохранительных органов и при создании базы данных экстремистских и террористических организаций, прикрывающихся исламскими лозунгами, а также в подготовке учебно-методического пособия “Экстремизм ва терроризм – тараққиёт душмани” (“Экстремизм и терроризм – враги прогресса”) для инспекторов по профилактике (Справка МВД от 28 ноября 2020 года №3150).

Данные о том, что иерархическая организационная структура и программные цели “Братъев-мусульман” оказали прямое влияние на методы экстремистских организаций, таких как “Хизбут-тахрир” были использованы при создании пособий “Жаҳолатга қарши маърифат” (“Просвещение против невежества”), “Илмдан бошқа нажот йўқ” (“Спасение только в знании”) и “Экстремизм профилактикаси ва дерадикализация масалалари” (“Вопросы предотвращения экстремизма и дерадикализации”). (Справка Комитета по делам религий при Кабинете Министров от 3 ноября 2020 года №5461).

Научно-практические рекомендации, основанные на положительном опыте Узбекистана в борьбе с экстремизмом и терроризмом, были использованы при работе над разделом “Просвещение против невежества”

научно-исторической концепции Центра Исламской цивилизации Узбекистана и оформлении соответствующей музейной экспозиции. (Справка Центра Исламской цивилизации Узбекистана при Кабинете Министров Республике Узбекистан от 28 августа 2020 года №234/20).

Результаты диссертации могут быть использованы в целях воспитания подрастающего поколения в духе гуманизма и национальной гордости.

Публикации по результатам исследования. Всего по теме диссертации опубликованы 23 научные работы, в том числе 1 монография, 1 учебник (в соавторстве), 3 учебных пособия, 10 книг и 8 научных статей, из них 6 в республиканских и 2 в зарубежных журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией Республики Узбекистан для публикации основных научных результатов диссертаций.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка источников и использованной литературы, а также приложений. Объем исследовательской части диссертации составляет 155 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть, I part)

1. Шермухамедов К. Ҳасан ал-Банно – ислом ниқобидаги экстремизмнинг ғоявий асосчиси // Илмий-таҳлилий ахборот. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2009. – №2. – Б.48-51. (07.00.00; № 21)

2. Шермухамедов К. XX аср ўрталарида Мисрдаги ижтимоий-сиёсий ҳаёт ва Саййид Қутбнинг диний-экстремистик ғоялари // “Имом ал-Бухорий сабоқлари” маънавий-маърифий, илмий-адабий журнали. 2010 – №2. – Б.143-146. (07.00.00; № 17)

3. Шермухамедов К. Диний экстремизмнинг замонавий шакллари: моҳият ва мақсадлар // Илмий-таҳлилий ахборот. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2011. – №2. – Б.17-20. (07.00.00; № 21)

4. Шермухамедов К. Диний мутаассибликнинг тарихий жиҳатлари // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси. –Тошкент: “FAN” нашриёти, 2014. – Б.50-53. (07.00.00; № 7)

5. Шермухамедов К. “Мусулмон биродарлар” ташкилотининг Миср ижтимоий-сиёсий ҳаётига таъсири (1950-1970 йиллар) // Илмий-таҳлилий ахборот. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2016. – №4. – Б.81-84. (07.00.00; № 21)

6. Шермухамедов К. XX асрнинг 70-80 йилларида “Мусулмон биродарлар” уюшмасининг фаолияти // “Имом Бухорий сабоқлари” маънавий-маърифий, илмий-адабий журнали. 2017 – №2. – Б.22-23. (07.00.00; № 17)

7. Шермухамедов К. Осуждение религиозного фанатизма в исламе // Россия и мусульманский мир: научно-информационный бюллетень / РАН. ИНИОН. Центр научно-информационных исследований глобальных и региональных проблем. –Москва, 2017. – № 2 (296). – С.146-152. (07.00.00; № 29)

8. Экстремизм ва терроризмга қарши курашда Миср ва Ўзбекистон тажрибаси: қиёсий таҳлил // “Имом Бухорий сабоқлари” маънавий-маърифий, илмий-адабий журнал, 2020. – №4. – Б.76-78. (07.00.00; № 17)

9. Shermukhamedov K. “The Muslim Brotherhood” Religious and political organization: past and present // The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research. 08/2020. – P.65-71. (Impact Factor: SJIF 2020 = 5.498)

II бўлим (II часть, II part)

10. Шермухамедов К. “Мусулмон биродарлар” таъсирида шаклланган оқимларнинг Марказий Осиё минтақасига таҳиди // Ёш шарқшуносларнинг академик Убайдулла Каримов номидаги VIII илмий-амалий конференцияси тезислари. –Тошкент, 2010. – Б.57-61.

11. Шермухамедов К. Диний экстремизм “ғоя”ларининг баркамол авлод тарбиясига таҳиди // Диншуносликнинг долзарб муаммолари. II Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010. – Б.103-106.

12. Шермухамедов К. Диний экстремизмнинг тарихий ва замонавий кўринишлари // Дунёвийлик ва динийлик ёшлар нигоҳида. Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010. – Б.99-102.

13. Шермухамедов К. Мисрдаги ўзгаришларда диний-сиёсий ҳаракатларнинг ўрни // Диншуносликнинг долзарб муаммолари. III Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2011. – Б.134-139.

14. Шермухамедов К. Диний мутаассиблик ҳаракатларининг молиявий манбалари // Иломшуносликни ривожлантиришнинг концептуал масалалари: илмий семинар материаллари тўплами. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2011. – Б.85-87.

15. Шермухамедов К. Шермухамедов К. Диний экстремизм ва ғаразли мақсадлар // Маънавиятга таҳид – келажакка таҳид. Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Тошкент: “Муҳаррир” нашриёти, 2011. – Б.91-95.

16. Шермухамедов К. Диний мутаассибликнинг шаклланишида тарихий жараёнларнинг ўрни // Диншуносликнинг долзарб муаммолари. IV Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2012. – Б.122-124.

17. Шермухамедов К. Илк ислом тарихида пайдо бўлган мутаассиб фирқаларнинг ҳозирги кундаги кўриниши // Иломшуносликнинг долзарб масалалари: илмий семинар материаллари тўплами. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2013. – Б.93-95.

18. Шермухамедов К. Особенности религиозно-экстремистских течений // Традиционная и современная культура: история, актуальное положение, перспективы: материалы III международной научно-практической конференции 20-21 сентября 2013 года. –Прага: Vedečovyda-vatelske centrum «Sociosfera-CZ», 2013. – С.29-32.

19. Шермухамедов К. Ислам никоби остидаги экстремистик ғоялар // Диний экстремизм ва терроризмга қарши кураш. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Тошкент, 2014. – Б.44-48.

20. Shermukhamedov K. Ideology of tolerance in Islam // The culture of tolerance in the context of globalization: methodology of research, reality and

prospect: materials of international scientific conference on May 13-14, 2014. – Prague: Vedecko vydavatelske centrum «Sociosfera-CZ», 2014. – P.159-161.

21. Шермухамедов К. Глобаллашув жараёнлари ва мафкуравий хуружлар: “ИШИД” мисолида // Диншунослик фанининг методологияси, ёндашуви ва услубиятини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари. VII Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2015. – Б.313-316.

22. Шермухамедов К. Фарзанд тарбиясида соғлом эътиқодни шакллантиришнинг аҳамияти // Вояга етмаганларни экстремистик, террористик ва миссионерлик оқимларининг таъсири ва бошқа ёт ғоялардан асрашнинг ижтимоий-ҳуқуқий жиҳатлари: мақолалар тўплами. –Тошкент: Нишон ношир, 2015. – Б.250-253.

23. Шермухамедов К. Экстремизм, терроризм ва ахборот хуружлари тараққиётга таҳдид сифатида // Трансмиллий таҳдид сифатидаги терроризмга қарши кураш: Ўзбекистон ва жаҳон тажрибаси: Халқаро илмий-амалий конференция материаллари. –Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015. – Б.120-122.

24. Шермухамедов К. Ёшларни ахборот хуружларидан асраш масалалари // Ёшлар дунёқарашида диний экстремизм ва халқаро терроризмга қарши иммунитетни шакллантириш муаммолари. –Тошкент: Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, 2016. – Б.114-117.

25. Шермухамедов К. Ҳушёрлик ва огоҳлик – тинчликпарварлик моҳияти // Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислом Каримовнинг “Она юртимиз бахту истикболи йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир” асарини ўрганишга бағишланган Республика илмий-амалий семинар материаллари. Ўзбекистон миллий университети, 2016. – Б.445-447.

26. Шермухамедов К. Ислом – билим ва маърифат дини // Диншуносликнинг долзарб муаммолари. XII Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Тошкент: Ўзбекистон халқаро ислом академияси нашриёти, 2020. – Б.95-96.

27. Шермухамедов К. Тинчлик ва бағрикенглик ислом динининг моҳияти. Имом Абу Мансур Мотуридий ва мотуридия таълимоти // Халқаро конференция материаллари тўплами. –Тошкент: Мовароуннаҳр, 2020. – Б.250-253.

Автореферат «Жамият ва бошқарув» журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилиб, ўзбек, инглиз ва рус тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Бичими: 84x60 ¹/₁₆. «Times New Roman» гарнитураси.
Рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табағи: 3,25. Адади 100. Буюртма № 25/21

Гувоҳнома № 10-3719
«Тошкент кимё технология институти» босмахонасида чоп этилган.
Босмахона манзили: 100011, Тошкент ш., Навоий кўчаси, 32-уй.